

RISTI JA PUOLIKUU.

KERTONUT

ARMENIALAINEN KIRJAILIJA

RAFFI.

VIIPURI,

»Östra Finland'in» kirjapaino, 1895.

I.

Toukokuu v. 1877 oli loppupuolellaan. Ashkalan maakunnassa*) saattoi eräällä lakeudella aamu-sunnussa erottaa mustia teltoja, jotka olivat pystytetyt suureen piiriin sillä tavoin, että keskelle jäi avonainen paikka.

Ensin katsoen saattoi luulla, että nämät teltat olivat paimentolaisten, jotka tässä ruohoisessa laaksossa olivat löytäneet karjalleen hyvää laidunmaa. Vaan kun aurinko nousi korkeammalle ja hajotti sakean sumun, silloin ei voinut kenkään kauemmin epäillä, että täällä oli sotaleiri.

Teltojen edessä seisoivat rivit maahan pistettyjä puukeihäitä, joittenka kärjet olivat koristetut sulilla, ja avonaisella paikalla tungeksi aseellisia miehiä sikiin sokin, joittenka ulkomuoto osoitti suurta kiihkoa.

Vähän matkan päässä leiristä olivat hevoset liejassa kentällä syömässä.

*) Tämä maakunta on Turkin Armeniassa, Persian rajalla.

Yhden teltan edessä, joka suuruutensa ja muhkeutensa puolesta erosi muista, liehui punainen lippu, jonka neljään kolkkaan oli ommeltu araabian kielellä neljän kaliifin nimet: Ali, Osman, Omar ja Abubeker, ja näitten kuuluisien, pyhien nimien keskellä loisti valkea käsi, jonka tuli osoittaa sitä näkymätöntä voimaa, jonka suojassa sotajoukko aikoi lähteä sotaan.

Tämän teltan ympäristössä kihisi ihmisiä — toiset tulivat, toiset menivät tahi odottivat sisäänpääsöä.

Siinä teltassa istui maassa paksulla vaipalla keskikokoinen mies, jolla oli tuliset silmät, mutta valkoinen parta. Hän oli valkoisissa vaatteissa, joka väri itämaissa on suruväri ja osoittaa, että sen kantaja on luopunut kaikesta maallisesta.

Hänen vyöstänsä riippui vasemmalla puolella niisanottu „tasbek“ eli rukousnauha, joka on tehty suuremmista ja pienemmistä helmistä, joitten luku näyttää, kuinka monta rukousta joka päivä on rukoileminen. Oikealla puolella oli vyössä tikari ja kaksi pistoolia, joitten suut olivat viitan peitteissä. Vanhuksen pää oli peitetty valkealla käärelakilla, johon oli silkillä ommeltu araabialaisia kirjaimia. Hän istui hiukan kumarassa, jalat ristissä allansa; hänen edessänsä oli

maassa damaskolainen käyrä miekka.

Tämän korkea-arvoisan vanhuksen ulkomuoto ilmaisi korkean hengellisen miehen vakavuutta ja sen ohessa sotamiehen rohkeutta. Hänen arvonsa vuoksi heimon „sheikkinä“ eli ylimmäisenä uskon- ja sotapäällikkönä oli hänellä teltassa korkein sija, kun taas hänen kummallakin puolella ja häntä alempana istuivat „aagat“ eli alipäälliköt, vanhanaikuisissa sotapuvuissa.

Jo siitä seikasta, että nämät istuivat, saatettiin päättää, että he eivät olleet alhaisia miehiä, vaan täällä koolla olevan väen johtajat.

He istuivat sanaakaan lausumatta paikallansa ja vastasivat ainoastaan niihin kysymyksiin, jotka sheikki heille asetti. Sheikin vieressä oli „kashkyl“ eli kookospähkinän kuoresta tehty astia, joka oli täytetty kolmekulmaisilla paperipalasioilla. Näille lipukkeille oli kullekin kirjoitettu joku värssy kooranista*), joittenka mahomettilaiset luulevat varjelevan ihmisiä vainosta ja hädästä.

Teltan aukko oli avoin, ja sotamiehet astuivat es-

*) Kooran on mahomettilaisten raamattu.

teettömästi sisään toinen toisensa jälkeen.

Jokainen, joka tuli sisään, lankesi heti polvilleen sheikin eteen, pani miekkansa hänen jalkainsa juureen ja suuteli hänen kättänsä. Sen jälkeen antoi vanhus jokaiselle lipukkeen käteen ja mies ryömi polvillään pois teltasta. Näin tekivät kaikki. Jokainen pani miekkansa sheikin jalkojen eteen ja jokainen sai tuommoisen salalipukkeen, jonka tuli suojella häntä vihollisen luodeilta ja keihäiltä. Se, jolla oli lipuke kädessä, kiiruhti sitä ompelemaan oikeaan hihaansa.

Kun lipukkeitten jakeleminen oli päättynyt, pärisivät rummut, ja sotamiehet tulivat ko'olle sheikin teltan ympärille.

Kun kaikki olivat koolla, astui hän teltastaan. Kun sotilaat hänet näkivät, pyyhkäisivät he kasvojaan vasemmalla kädellä ja sanoivat hiljaa „salavdt“ (siunatkoon!), joka mahomettilaisilla vastaa ristinmerkin tekemistä kristinuskoisilla.

Teltan edessä seisoivat useista satuloista tehty puhujan ankio. Sheikki nousi siihen.

Sauvan sijassa oli hänellä nyt punainen lippu kädessä. Semmoisena kuin hän nyt siellä seisoivat muistutti hän mieleen suuren araapian profeetan, Maho-

metin, kun tämä korvessa piti ensimmäisen innokkaan saarnansa kameelien satuloista tehdyltä puhelavaltaan.

Sheikki alotti puhettaan huutamalla Allan*) ja neljän ensimmäisen profeetan nimet. Sitten sanoi hän:

„Oo, te islamin**) pojat! Suuri profeetta — kunnia olkoon hänen voimalleen — kutsuu teitä pyhiin toimiin, taisteluun hänen vihollisiaan vastaan, jotka ovat ruvenneet Jumalan uskovaisten palvelijain verta vuodattamaan. Kirottut olkoot uskomattomat!“

„Olkoon pelko ja heikkous kaukana teidän sydämistä, sillä Jumalan sotamiehille pelkurimaisuus ei sovi“.

„Jumala itse on antava käsivarsillenne voimaa, ja vihollisten päät tulevat teidän miekanlyöntinne edestä kaatumaan, kuten viljankorret leikkuumiehen sirpin alta. Käsillänne voitte vihollisten luodit pyytää ja viskata ne takaisin heitä vastaan. Teidän ruumiinne tulevat olemaan näkemättömien rautaisten seinien suojaamina“.

*) Alla = Jumala.

**) Islam = Mahometin usko.

„Teidän sotatovereinne tulevat olemaan ne legioonat näkemättömiä kuolinenkeleitä, jotka profetta lähettää teille avuksi“.

„Suuri on islamin Jumala, ja häntä paitsi ei ole toista“.

„Kaikki uskottomat ovat Herran vihollisia, ja Herran heitä vihaa. Heidän omaisuutensa, heidän henkensä, heidän perheensä naisineen ja kaikki, mikä heillä on, antaa Alla teidän käsiinne. Ottakaa heiltä kaikki, ryöstäkää, tappakaa, polttakaa, kunnes siihen kylästyte. Uskonvihollisten veri ja omaisuus ei tahraa Jumalan sotamiehiä — ei laisinkaan, vaan kunnia ja maine siitä palkkana seuraa“.

„Ainoastaan se teistä tulee tappelussa kaatumaan, jonka sydämessä saatana asuu, jonka mieli heltyy vihollista kohtaan“.

„Jumala halveksii pelkureita ja vielä enemmän niitä, jotka juoksevat tappelusta pakoon. Vihollinen ei saa nähdä selkäänne. Sen, joka sotii Jumalan sotaa, pitää kuolla miekka kädessä. Sen miehen vaimon sydämessä, joka tappelusta pakenee, on Jumala herättävä vihaa hänen miestänsä vastaan, ja hän on teltan edessä sanova miehelleen: mene pois minun silmistä-

ni, sinä et ole aviomieheni! Minkätähden en näe haavoja sinun ruumiissasi? Minkätähden tulet yksin tappelusta takaisin? Missä ovat sinun toverisi? Pois! Se, joka häpäisee sota-aseitaan, hän ei voi olla mieheni! — Ei mikään voi olla häpeällisempi kuin naisen soimaukset, vaan Jumalan viha on kaikkein pelättävin. Jumalalle on se mieleen, että uskonvihollisten verta vuodatetaan“.

„Savu, joka nousee heidän talojensa raunioista, on Jumalalle suloinen, kuten uhrihaju, joka nousee hänen valtaistuimensa luo. Tappakaa niinkauan kuin käsivarressanne voimaa on, polttakaa niin paljon kuin jaksatte, ja jok’ainoasta verensisarasta, jonka vuodatatte, saatte taivaassa mitä kauniimman „huurin“*). Suuri on oikeauskoisten Jumala ja paitsi häntä ei ole toista“.

„Jos vangeiksi joutuneissa vaimoissa tahi tytöissä on joku, joka miellyttää teitä, ja te tahdotte sen armaaksenne ottaa, tahi jos miespuolisissa vangeissa on joku, jonka tahdotte orjaksenne, niin Jumala ei sitä kiellä, jos he vain suostuvat kääntymään islamiin“.

*) Huuri = taivaan impi.

„Vaan jos he panevat vastaan, silloin saatte ne tappaa. Jumala kieltää oikeauskoisia elämästä yhdessä uskottomien kanssa. Niille kurjille ei saa armoa antaa — heidän uskottomuus on yhtä kova, kuin heidän kuivettuneet luunsa“.

„Olkaa oikeanmukaisia saaliin jakamisessa älkääkään ottako toinen toisensa osaa. Älkääkään myöskään unhattako Jumalalle uhria antaa, sillä hänen enkelinsä auttavat teitä tappelussa“.

„Pitäkää huolta sairaista ja haavoitetuista, sillä te olette kaikki yhden lipun alaisia veljeksiä, kaikki yhtä arvoisia“.

Vielä kauan puhui sheikki tähän suuntaan. Hänen äänensä oli vahva ja kaikui kauas, hänen puheessansa oli hengenhurmaus.

Ainoastaan kooranin edestä taistelija, jossa pyhässä kirjassa sotaa uskottomia vastaan niin runollisesti kiitetään, saattoi ihmisjoukkoja hurmata niin, että he suurella hehkulla läksivät taisteluun.

Lopuksi kääntyi sheikki vielä kerran sotamiesten puoleen: „Jumala vaatii teiltä sitoumusta, jokaisen pittää vanhoa vala“.

Tämän käskyn johdosta otti kukin heistä kiven

maasta ja viskasi sen keskelle kenttää; täten muodostui pian kiviläjä, joka jäi sinne seisomaan kauhean valan muistoksi.

Kuultiin huutoja: „Rauetkoon meidän „talak“imme*) kuten nämät kivet, jos rikomme uskollisuutemme pyhälle asialle“.

Senjälkeen siunasi sheikki sotaväkensä, astui alas ankiolta ja läksi telttaansa.

Taaskin pärisivät rummut, ja sotamiehet juoksivat hevostensa luo.

Teltat purettiin nyt, ja kahden tunnin perästä oli koko joukko valmis lähtemään liikkeelle.

Sheikki, punainen lippu kädessä, ratsasti etuneässä. Hänen päänsä oli valkean harson peittämänä, jottei kenkään näkisi hänen kasvojaan.

Kauhean vanhuksen armeijana oli enemmän kuin kymmentuhatta kurdilaista; joukon takana kulki kameeleita pienet tykit selässään.

Tällä tavoin alotti sheikki Djaleddin rosvouso-

*) „Talak“ merkitsee avioelämää. Kun kurdilainen rikkoo valansa, jonka hän on vannonut avionsa kautta, silloin ei ole hänen avionsa enää voimassa. „Olkoon avioni rikottu, jos en sanassani pysy“, sanoo kurdilainen vannoessaan.

tansa Turkin Armenian kristinuskoista kansaa vastaan.

II.

Viikon aikaa oli kulunut. Tiellä, joka vie Wanin kaupungista Ashkalaan kulki yksinäinen matkamies. Hän tuli Hoshabista ja läheni Tshuha-Gadynia. Hän kulki nopeasti; hän oli nähtävästi kiireissään.

Hän oli noin kolmenkymmenen vuoden vanha mies. Hänellä oli tummankeltaiset, laihat kasvot; hänen poskipäänsä olivat terävät. Hänen ohuitten huultensa takana oli kaksi riviä lumivalkeita hampaaita; mustat kiharat ympäröivät hänen kaulaansa. Hänen otsassaan oli syvä arpi, joka teki hänet kovin julmannäköiseksi. Siitä huolimatta saattoi sanoa häntä kauniin näköiseksi, sillä hänen kasvoissaan oli jotain rohkeata ja toimellista.

Hän oli varreltaan pitkä ja laiha, mutta harteava ja voimakas liikkeissään.

Yllänsä hänellä oli kurdilainen mekko kaikkine aseineen, koristuksineen: aasialainen pyssy, käyrä miekka, kaksi pistoolia, suuri rautainen kilpi joka riippui olalta, ja pitkä keihäs.

Matkalainen jäi usein seisomaan ja katseli tutkien

ympärillensä. Kauniit mäet ja laaksot eivät herättäneet hänen huomiotansa — ei, luonnon kauneutta hän ei muistanut katsoakaan, aivan toinen asia veti hänen huomionsa puoleensa: minkätähden olivat nämät kunnaat, jotka olivat hänelle niin tuttavat, nyt niin autiot ja kuolleet. Ainoastaan kymmenen päivää sitten oli hän matkustanut näitten mäkien ohitse, ja silloin oli täällä eloa ja vilkkautta. Ruohoisilla mäenrinteillä oli karja syömässä; solissa nähtiin teltoja, kummuilla soivat Armenian paimenten torvet; laaksoissa kaikuivat auransa perässä käyvien peltomiesten laulut; niin, silloin oli täällä eloa ja vilkkautta. Ja nyt?

Nyt oli kaikki kuollutta, ei ainoatakaan elävää olentoa — — — itse tiekin, jota matkamies kulki, oli ennen täynnänsä kauppatavarakuormia, nyt sekin oli tyhjä.

Kaikki näytti siltä, kuin olisi sen yli hävittävä voima käynyt, joka oli jättänyt jälkeensä raunioita ja murskaa.

Värinä vavahutti jalkamiehen ruumista. Hänen päivettyneet kasvot kalpenivat ja kävivät vielä tummemmiksi. Mutta pelosta hän ei värissyt — se tunne

oli hänen rautaiselle sydämmelleen vieras — hän värisi vihasta, joka hänet valtasi.

Mäen rinnettä myöten kiemurteli tie häntä vastaan. Tuolla kaukana ylhäällä välkkyi päivänpaisteessa keihäänpäitä; se oli joukko ratsumiehiä, jotka käärmeen tavalla kiemurtelivat alas mäkeä myöten.

Ratsumiehet olivat nähtävästi huomanneet matkamiehen. He seisautuivat, kuten olisivat he aikoneet odottaa hänen tuloaan, vaan heidän välinsä oli vielä pitkä. Matkamiehen huomiota veti puoleensa erittäin ne voitonosoitteet, jotka he kantoivat keihästensä päissä. Tottumaton ihminen ei olisi mitään erityistä huomannut, mutta matkamies tunsi varsin hyvästi tätä rosvokansaa, ja hänellä oli mitä parahimmat syyt arvata mitä lajia nämä voitonosoitteet olivat.

Veri nousi hänen päähänsä, kun hän näki, että voittoliput eivät olleet muuta kuin naisten vaatteita, väkisin raiskattujen vaimojen ja tyttöjen ruumiista revytyitä.

Hän tukehutti vihansa. Lähetessään ratsumiehiä huusi hän heille kurdinkielellä:

„Hyvää matkaa!“

„Sinulle myös! Mistä tulet?“

„Wanista“.

„Ja minne lähdet? Minkätähden?“

„Minä lähden Bashkalaan; vien pashan kirjeen mudiiirille“.

Kurdilaiset katselivat toisiansa arvelevaisesti.

„Ja minne te lähdette?“ kysyi matkamies puolestaan.

„Kristittyjä vastaan sotaan“, vastasi yksi heistä, „me lähdemme sheikin käskystä kristittyjä tappaamaan“.

„Kuten nähdään, olette jo koettaneet urhollisuuttanne noita kurjia ryysyjä vastaan“, vastasi matkamies halveksivalla naurulla.

„Otimme matkalla kiinni muutamia lintuja. Veljemme polttivat yhden Armenian kylän, ja naiset juoksivat sieltä mäille — — —“.

„Sateesta rakeisiin“, pisti matkamies väliin.

„Mistä olet kotoisin?“ kysyi yksi kurdilainen epäluuloisesti.

„Kotini on Sipanin mäistössä, olen Heidaraulin sukuhaaraa“, vastasi matkustaja mainitun kansan murteella.

„Eivätkö siis heidaraulit lähde sotaan?“

„He aikovat lähteä oman sheikinsä johdolla; heidaraulit eivät tahdo lähteä shikahien, ravautien ja bilbostien*) kanssa, joita Djalaleddin sheikki johtaa“.

Vaikka nämät ylpeät heidaraulilaiset sanat vihlaiksi kuulijain korvia — he olivat näet ravantilaisia — ei ruvennut kumminkaan kenkään heistä riitaan, koska puhuja oli virallinen käskynviejä, jonka tuli viedä pashan kirje Bashkalan mudiirille.

Matkamies käänsi nyt puheen toisaalle, mutisten ikäänkuin itsekseen: „Mitä pirun maita tämä on! Olen ensikerran täällä. Eikö tässä mäkimaassa enää ole kyliä eikä paimenia? Täällä kai täytynee kuolla nälkään“.

„Täällä asui armenialaisia, vaan toissa päivänä kulkivat garkialaiset**) täältä ohitse; he eivät jättäneet mitään jällelle“.

Kulkijan synkät kasvot synkistyivät vielä enemmän, vaan hän koetti pysyä tyynenä ja kysyi jälleen:

„Eivätkä he siis teidän osaksenne jättäneet mitään?“

*) Kaikkein raa'immat kurdilaiset heimot Persian rajamäillä.

**) Kaikkein raa'in kurdilaisheimot.

„Jumala on armollinen“, huusivat kurdilaiset, „ennenkuin Bajasottiin tulemme löydämme vielä kylläksi saalista“.

„Jumalan haltuun“, sanoi matkustaja ja aikoi jatkaa matkaa.

Mutta yksi kurdilainen otti pussistaan palasen leipää ja juustoa ja antoi matkamiehelle.

„Syö, koska vatsasi on tyhjä, kuten sanot, sillä Bashkalaan on vielä pitkä matka“.

Rosvojoukko ratsasti eteenpäin. Nyt tiesi matkustaja, kuka oli ryöstänyt tätä paikkaa. Nyt hän tiesi mitä täällä oli tapahtunut.

Ruuan, jonka hän oli kurdilaiselta saanut, viskasi hän pois ja astuskeli eteenpäin. Hänen vatsansa oli tyhjä, sillä kahteenkymmeneen neljään tuntiin hän ei ollut mitään suuhunsa pistänyt, vaan hän ei tuntenut nälkää. Ihmisen elämässä on hetkiä, jolloin hänen vatsakin on täynnänsä vihaa; semmoinen oli nyt tämän matkamiehen laita.

III.

Aurinko oli laskemaisillaan, kun matkustajamme joutui tienristeykseen: oikealle meni tie Bashkalaan, vasemmalle pyhän Bartolomeeuksen luostariin. Jalkamies valitsi viimeksi mainitun tiehaaran.

Iltana oli ihmeen kaunis, vaan matkalaisemme ei huomannut ympäröivän luonnon kauneutta; hänen mielensä oli täynnänsä muita ajatuksia ja hän riensi eteenpäin niinkuin ajaisi joku näkymätön voima häntä takaa.

Iltahämärä muuttui yöksi; toinen tähti toisensa perästä syttyi taivaalla tuikkimaan; hiljainen tuulikin nukkui. Ennen saatiin tähän aikaan kuulla kotiin pyrkivien lammasten mää'intää. Nyt oli kaikki hiljaista.

Jollei siellä täällä joku tulonen olisi liekehtinyt, olisi voinut luulla, ettei ihmisten asuntoja tässä seudussa ollutkaan. Nämä tulet välistä elähtyivät, välistä kuolehtuivat tahi kokonaan hävisivät; välisti nousivat tulipatsaat kuni elävät hirmukuvat korkealle taivasta kohti, yhtyivät toisihinsa ja hajosivat sitte joka suunnalle.

Matkalainen jäi seisomaan ja katseli kauan aikaa tätä kauheata näytelmää. „Mikä on tapahtunut? Palavatko heinäpielekset?“ ajatteli hän, vaan paikka oli hänelle liian tuttava, ja hän tiesi, ett’ei näin varhain vielä saattanut heinä olla niitettynä. Paitsi sitä hän tiesi, että tuolla alhaalla laaksossa, mistä tulet välkyivät, oli kyliä, joissa ainoastaan armenialaisia asui.

Matkalainen ei lähtenyt sinnepäin. Hän oli kuin halvattu. Hänen kauhistunut mielensä esitti hänen silmilleen surman ja hävityksen kuvia, jotka hänen sydämensä jähmetyttivät.

Hän poikkesi tieltä ja nousi vähäiselle kummulle, joka oli matalien pensasten peittämänä. Ensiksi hän loi silmänsä ylöspäin. „Fridatuksen risti“ *) oli korkealla; sydänyö oli siis lähellä. Nälän ja väsymyksen uuvuttamana istui matkalainen maahan levähtääkseen. Tänne kummulle näkyivät tulet paremmin. Hän katseli niitä äänettömällä sydämenahdistuksella.

Pian kuultiin alhaalta ääniä; puhuttiin armenian kieltä.

„Oi, Jumalani — — — minne me menemme?“

*) Eräs sikäläinen tähtikihermä.

„Tulkaa — — ehkä osaamme johonkin kylään“.

„Jalkani eivät enää kannata — — — lapsi tuskin hengittääkään enään“.

„Anna se minulle!“

„Tyttäreni, minkätähden jäät jälkeen?“

„Äiti, minä loukkasin jalkaani kiveen“.

„Palaa vielä — — — oi, kuin kauheasti palaa!“

„Katso, rakas vaimoni, paremmin lasten perään. Jumalan kiitos, että pääsimme pakenemaan“.

„Mitä tämä merkitsee? haava sinun päässäsi vuotaa jälleen verta — — — luulenpa, että menehdyt“.

„Ei ole hätää! Side on mennyt irti“.

„Odotapas, niin sidon sen“.

„Ei — — — olisiko siihen nyt aikaa? Meidän pitää kiirehtiä, juosta“.

Äänet vaikenivat.

Liekit lieskahtivat nyt vielä heleämmin ja valaisivat kunnasta.

Matkalaisen edessä seiso i sydäntäsärkevä kuva: talonpoika vaimoineen. Mies kantoi syllessään lasta, jonka pään päälle veri tippui isän haavasta. Miehen vieressä oli hänen vaimonsa, joka kädestä talutti pientä tytärtään. He olivat väsymykseen menehty-

mäisillään.

Jälleen peitti pimeys seudun, ja taas kuultiin ääni:

„Oi, kuinka he tappoivat kauheasti — — —“.

„Ei yhdellekään armoa annettu — — —“.

„Oi, Jumala, oi, Jumala!“

„Minne meidän nyt pitää mennä?“

„Äiti, anna mulle leipää“.

Jälleen vaikenivat äänet.

Sääli synnyttää usein sydämessä vihaa niitä kohtaan, joita meidän pitäisi sääliä. Niin oli tämänkin matkalaisen laita, kun hän katseli sitä näytelmää, joka nyt oli hänen silmänsä edessä. Kaukana oli tuo kauhea palo, joka tuhaksi poltti köyhien talonpoikien asunnot, joitten palavien raunioitten alle ihmiset olivat hautauntuneet, ja liekistä päässeet joutuivat rosvojen miekkain uhreiksi.

Matkamies siellä istuessaan kuuli haavoittuneen ja väsyneen isän surullista puhetta, puoleksi kuolleen vaimon ja lapsen vaikeroimista; hän näki kerjäläiseksi joutuneen perheen epätoivoista pakenemista. Kaikkea tätä hän katseli luonnottoman kalsealla mielellä. Hänen kasvonsa ikäänkuin lausuivat: „Oikein tämä on teille — — — tätä olette itse ansainneet —

— — syyllinen ei ole ainoastaan se, joka teitä tappaa ja raastelee — — —“.

Niin, hän oli suutuksissaan omille veljillensä; tällä hetkellä hän heitä vihasi, vaan sen vihan pohjana oli rakkaus: häntä suretti, että hänen veljensä olivat niin ihan vailla miehistä mieltä, että he vastarintaa yrittämättä antautuivat kurdilaisten hävitettäviksi.

„Kun lampaan täytyy susien kanssa elää“, ajatteli hän itsekseen, „niin sen täytyy suuhunsa hankkia sudenhampaita, ettei he joutuisi raatelijan saaliiksi“.

Sallimus oli häntä itseään niin pahoin pideltyt, että hän oli tullut sudeksi, vaikka tämä sudenluonto olikin vastoin hänen mieltään.

Lapsena häntä olivat hänen sukulaisensa vainonneet: hänet oli ajettu pois isänsä majasta. Maailma ei ottanut häntä paremmin vastaan, ei antanut hänelle suojaa, vaan kammosi häntä kuin pitaalitautista. Maailma sysäsi hänet luotaan, ja hänestä tuli maankulkuri, heittiö ja viimein rosvo, joka ihmisille maksoi sen pahan, minkä he hänelle olivat tehneet. Mutta vaikka hän olikin rosvoksi ruvennut, oli hänellä lämmin ja hellä sydän, joka heikkoja säästi ja suojeli ja suurimman osan saaliistaan muille jakeli.

Kun hän oli saanut kuulla sitä hätää, joka uhkasi hänen kotimaataan, kiirehti hän sinne kymmenen vuoden poissa-olon jälkeen. Mutta hän ei tullut kotimaatansa pelastaakseen, sillä hän kyllä hyvin tiesi, ettei ainoastaan hänellä itsellään, vaan suurellakin joukolla yhtä urhoollisia miehiä, kuin hän itse oli, olisi ollut mahdotonta sitä pelastaa, kun itse kansa ei hakenut omasta tukevuudestaan apua. Hän oli tänne saapunut ainoastaan pelastaakseen sitä ihmistä, ketä hän rakasti, hän, jonka kaikki olivat hyljänneet. Tämä ihminen oli hänen ainoa lohdutuksensa, vaikka hän itse ei ollut häntä kymmeneen vuoteen nähnyt. Tällä onnettomalla miehellä, jolla ei missään maailmassa ollut turvaa, jolla ei ollut kotipaikkaa eikä mökinnurkkaa, johon hän olisi voinut kätkeä päänsä — hänellä oli kumminkin yksi paikka, missä hän saattoi vapaasti hengittää, missä hän elähtyi ja unhotti elämän kovuutta, ja se oli neidon hellä, rakastava sydän.

Tämä oli osaksi syynä siihen, että hän nyt niin levottomana katseli näitä tapauksia ja levähtämättä e-teenpäin pyrki, kuten ajaisivat häntä pahat henget takaa. Hän ei ollut moneen yöhön nukkunut, ja nyt, kun hän oli kummulle istuutunut levähtämään, lankesi

hänen päänsä rinnalle, silmät ummistuivat, ja hän jäi nurmelle pitkällensä. Vaan hän ei oikein nukkunut; hän oli siinä unensekaisessa tilassa, johon hengen ja ruumiin puolesta ylivoimainsa reudonnut ihminen lankee.

IV.

Iltatähti vaipui taivaanrannalle, ja päivä alkoi koittaa, kun matkamies heräsi horrostilastaan. Hän säikähtyi, kun hän huomasi ma'anneensa suuremman osan yötä. Täytyi tuhlattu aika korvata; hän sieppasi keihään käteensä ja kiirehti matkalle. Kun hän Bashkalan mäen loivaa rinnettä myöten astuskeli, katseli hän hämmästyksellä sitä paksua savua, joka aamuisesta sumusta sieltä täältä nousi Armenian kylistä. Se ei ollut jokapäiväistä savua, joka varhain aamulla nousee rauhallisten kylänasukasten majoista — ei, se oli kauhean tulipalon mustaa savua. Matkamies läheni yhtä kylää, josta savu nousi, ja näki tuhaksi palaneita majoja, joitten ympärillä maa oli täynnänsä asukasten verisiä raadeltuja ruumiita.

Näytelmä, joka nyt oli hänen silmäinsä edessä, ei herättänyt hänessä kauhistusta eikä sääliäkään; hän oli edeltäkäs in arvannut, että niin piti olla. Hänen sydämmensä oli kuin rauta; itkeä hän ei enää voinut. Heitettyänsä pikaisen silmäyksen miesten, naisten ja lasten ruumiisiin, rupesi hän jälleen astuskelemaan

eteenpäin.

Koko itäpuolinen taivas oli jo valoisa, auringon armahat säteet valaisivat purppuranhäiveisellä kullalla kunnaitten kukkulat, mutta laaksoissa vallitsi vielä hämärä. Matkalainen käveli nyt kapeata polkua, joka juoksi syvän kurimuksen parrasta myöten; tämä polku oli jyrkkyytensä, epätasaisuutensa ja kapeutensa tähden niin vaarallinen, että ainoastaan vuorivuohet sitä saattoivat käyttää. Tie vei Jeressanin kylään. Täälläkin oli kaikki poltettu ja kaikki elävä tapettu. Matkamies astuskeli kauan aikaa kuolleitten ruumisten kesken, ikäänkuin hän jotain hakisi, ja viimein jäi hän seisomaan palaneen ja vielä savuavan majan eteen. Tässä majasessa oli hän viettänyt lapsuutensa, tässä oli hän elänyt isänsä, äitinsä, veljiensä ja sisartensa kanssa, joita hän ei nyt enää täältä löytänyt. Nyt vasta valtasi sääli ja suru hänen mielensä ja pusersi hänen silmistään pari kyyneltä, jotka verkalleen vierivät hänen vaaleita poskiansa myöten.

Majan edessä olevien jäännösten seasta löysi hän monta tunnettua esinettä. Tuossa oli laattiavaippa, jolla hänen isänsä niin usein oli istunut, siellä oli hänen oma vaippansakin; sitte löysi hän taikinakauka-

lon, jossa hänen äitinsä oli tapana sotkea taikinaa — jokainen esine muistutti hänelle mieleen hänen lapsuutensa ajan. Äkkiä alkoi hän sysätä nämät esineet tuleen, ikäänkuin tahtoisi hän uudestaan sitä viritellä. Samassa läheni häntä kaksi kurdilaista ratsastajaa sota-asussa, jotka toivat mukanaan joitakuita hevosia.

„Miksi sinä näitä kaluja polttele?“ kysyi yksi heistä, „meidän piti ne viemän pois!“

„Ompa täällä niitä muuallakin riittäväksi“, vastasi matkamies levollisena. „Astukaa hevosen selästä“.

Kurdilaiset astuivat hevosen selästä ja aikoivat ruveta sälyttämään kapineita hevosen selkään.

„Älkää puuttuko näihin, minun pitää ne polttaa“, ärjäsi matkamies.

„Miksikä sinä nämät tahdot polttaa?“

„Minä poltan teidätkin, jos minua kiusaatte“.

„Sinä?“

„Niin, minä!“

Samassa välkkyi miekka hänen kädessään, lankeksi toisen kurdilaisen päähän, ja pää halkaistuna kaatui tämä maahan. Pistoolin luoti langetti toisen selälleen. Molemmat ruumiit lykkäsi hän tuleen. Sitte kar-

kasi hän parhaimman hevosen selkään ja läksi ratsastamaan. Vaan kun hän huomasi, ettei hän voinut päästä tuota kapiata, jyrkkää polkua myöten hevosella, astui hän maahan ja rupesi taas jalkaisin pyrkimään eteenpäin.

Kun hän jo oli tullut melkoisen matkan päähän kotikylästään ja oli noussut eräälle kummulle, näki hän kauempana jotain mustaa, joka heilui sinne tänne tuulessa. Vähän perästä näki hän vielä muitakin yhtäläisiä esineitä, joita hän luuli pellolle asetetuiksi linnunpelottimiksi. Vaan linnut eivät niitä pelänneetkään, eivätkä muutkaan elävät. Selvästi saatettiin nähdä, kuinka kaarneet, kotkat ja vareksetkin lentelivät niitten ympäri. Sjakaalit ja hyeenat haukuivat iloisesti. Nähtävästi ne pitivät juhla-ateriata.

Kun matkalainen tuli likemmälle, näki hän kolme ihmistä, joitten ruumiit olivat pistettyinä patsasten päihin — kaksi pappia ja yksi munkki. Tämä on kaikkein hirvein kuolemanlaatu, jonka mahomettilaisten sääliä tuntematon henki on keksinyt.

Näitten kolmen ruumiin ympärillä oli maassa vielä toisiakin, joita peto-eläimet olivat raadelleet. Kauhistus valtasi matkamiehen mielen näitä nähdes-

sään.

Äkkiä kuuli hän ähkymistä niinkuin kuolevan viimeiset huokaukset; hän kiirehti sille kohdalle, mistä se kuului. Tuskin oli hän astunut kymmenen askelta, niin hänen polvensa notkuivat ja hän lankesi maahan levittäen käsivarsiaan selällään makaavan vanhuksen puoleen, jonka hän edessänsä näki. Muutamaan minuuttiin ei kumpikaan lausunut sanaakaan.

Kuolija malttoi ennemmin mielensä kuin eläjä ja heikolla, värisevällä äänellä lausui hän: „Nyt, minun Jumalani, ota sieluni vastaan, sillä minä kuolen oman poikani luona“.

Nuorempi mies pysyi yhäti liikkumattomana ja vanhus jatkoi: „Sarat, kallis Sarat, ota siunaukseni vastaan, niin kuolen rauhassa. — Jumala, anna pojalleni anteeksi!“ huokasi vanhus ja kuoli.

„Isä!“ huusi Sarat, syleillen kuollutta vanhusta, „Sinä olet paljon kärsinyt, ja ainoastaan siitä syystä, että minä en tahtonut Sinun kanssasi kärsiä, työnsit minut pois luotasi. Sinä neuvoit aina Jumalaan luottamaan ja väitit, että armenialaisten tulee nöyrästi alistua ja kärsivällisesti kestää kurjuutta, mutta minä en jaksanut tyynenä nähdä kansani hävittämistä, sen-

tähden olit minulle suutuksissasi ja ajoit minut pois kotoa. Minua työnnettiin kylään ja minun täytyi väkisin tulla rosvoksi“.

Kyynleet vierivät hänen poskiaan myöten ja lan- kesivat hänen kuolleen isänsä verisen pään päälle.

Viimein nousi Sarat pystyyn, kaivoi keihäällä hau- dan ja pani kuolleen isänsä ruumiin siihen, toi likei- seltä mäeltä kiviä ja kattoi niillä haudan.

V.

Haudattuansa isänsä jatkoi Sarat matkaansa eteenpäin. Hän oli syvästi liikutettu, synkät ajatukset häntä painoi. Hänen isänsä, äitinsä ja sisarensa olivat tapetut; hän pelkäsi nyt, ettei hän enää häntäkään tapaisi, jota hän vielä rakasti. Kylä, jossa hänen armaansa eli, oli vielä etäällä. Sarat käveli tiheään pensaikon läpi, missä ei ollut minkäänlaista tietä. Äkkiä jäi hän seisomaan: joku oli huutanut hänen nimeänsä. Ken se saattoi olla? Ken täällä saattoi hänet tuntea? Hän oli tosin lähtenyt matkalle ammattitoveriensä kanssa, vaan heitä ei kumminkaan voinut olla täällä, sillä he olivat jääneet hänen jälkeensä. Sarat pisti sormet suuhunsa ja puhalsi omituisen vihellyksen. Hänelle vastattiin samalla tavalla, mutta ääni oli hänelle vieras.

„Meidän miehiä tämä ei voi olla“, ajatteli Sarat, pyssyyn tarttuen ja ympärilleen katsellen.

Samassa kuuli hän vielä kerran nimeänsä mainittavan, ja hänen luoksensa juoksi mies ja syleili häntä.

„Eikö isäntäni enää tunne minua?“ kysyi vieras

mies kurdinkielellä.

„Tunnen, tunnen kyllä sinua, Msto“, vastasi Sarat iloisesti ja antoi hänelle suuta.

Msto oli kurdilainen ja jesiidien heimosta.

Kauan aikaa oli hän paimenena ollut Saratin leikkitoveri. Kun Sarat läksi pois isänsä majasta, oli Msto punaposkinen poika; nyt seiso Saratin edessä tukeva vahvavartaloinen mies täydessä sota-asussa; hänellä oli pyssy, kaksi pistoolia ja miekka.

Sarat oli iloissaan tästä kohtaamisesta, sillä hän luuli saavansa tarkempia tietoja omaistensa kohtalosta.

„Oh, kuin tyhmä olen“, sanoi Msto naurahtaen, „tuskin olisin sinua tuntenutkaan. Minä näin sinut, ryömin pensaissa ja rupesin tähtäämään, mutta samassa huomasin arven otsassasi ja heti otin pyssyn poskeltani. Mitenkä oletkin muuttunut! Tuskin sinua voi enään tunteakaan!“

„Vai sinä ai'oit minut ampua?“

„Niin, minun teki keihästäsi mieli, sillä omani katkesi, ja sinä tiedät, ettei kurdilainen voi keihäätönnä esiintyä“.

„Mitenkä sinun oma keihääsi katkesi?“

„Minä taistelin kurdilaisten kanssa, kun he veivät lampaamme pois — — — ei ainoatakaan he jättäneet. Sinun hevosiesikin he veivät — muistatko, tuon korvaniekan? Minä sitä niin hellästi hoidin, ajattelin, kun palaat, tahdot sillä ratsastaa. Kaikki veivät rosvot pois“.

„Ja meidän lampaamme myös?“

„Teidän tietysti, kenenkä muun sitte? Ei suinkaan minun — —. Ja luodit satelivat pääni ympäri, vaan minä kumminkin heitä aika lailla pelästyin“.

„Minne siis nyt lähet haavoittuneella jalallasi?“

„Minun täytyy tuonne mennä, että, sentähden — — —“. Msto rupesi änkyttelemään.

„Minkätähden?“ kysyi Sarat.

„Oi, minä en saa sitä sanaa suustani, en voi sinulle kaikkia puhua! Kiroitut kurdilaiset — —“.

Msto ei lopettanut lausettaan; kyynelät tulivat hänen silmiinsä, ja hän alkoi itkeä kuin pieni lapsi.

„Niin, tiedän kyllä, he ovat tappaneet omaiseni“, sanoi Sarat, „vaan mihin sinä siis ai’ot mennä?“

„Minä lähden häntä hautaamaan; enhän minä voi jättää häntä maan päälle makaamaan. Isäntäni oli niin hyvä mies“.

„Minä jo hänet hautasin“, sanoi Sarat surullisesti. „Kerro minulle, Msto, mikä tuli äidistäni ja sisaristani?“

„Minä alan alusta ja juttelen sinulle kaikki tyyni. Msto tietää kaikki, hän ei ole typerä. Kaksi päivää sitte yöllä, kun kaikki makasivat, hyökkäsivät kurdilaiset kyläämme. Niitä ei ollut enemmän kuin sata miestä, koska muut olivat lähteneet toisaalle. Kymmenen miestä olisi ollut riittäväksi Armenian kylän ryöstämiseksi. Armenialaiset ovat pelkureita, ja se on paha. Hirveä hälinä syntyi, kun kurdilaiset tunkeusivat majoihin. Turhaan huusin miehille, että eiväthän he naisia ole ja jos myöskään heillä ei ole sota-aseita, niin voihan joka mies siepata käteensä kiviä, kirveitä ja muitakin aseita, joilla voivat koirat ajaa pois — vaan ei kenkään ottanut sanojani kuullakseen. Kurdilaiset laahasivat vaimot ja tytöt pois, ottivat kaikki arvolliset tavarat mukaansa ja jättivät vanhat raukat ja lapset majoihin, telkesivät ovet kiinni ja polttivat ne kaikki ynnä vähempiarvoiset tavarat. Kaikki miehet tapettiin“.

„Eikö kenkään päässyt heidän käsistään?“

„Ainoastaan ne, jotka olivat ymmärtäneet ennen

paeta mäkilöille. Enimmät eivät ottaneet uskoakseen, että kurdilaiset niin hirveään työhön rupeisivat, sillä kaimakam*) koetti kansaa rauhoittaa, jotta he jäisivät kyliinsä. Tuo koira tietysti tahallansa valehteli“.

„Mitenkä meidän majamme kävi?“

„Sinun isäsi ei ollut kotona, hän oli matkustanut Bashkalaan. „Msto“, sanoi hän minulle mennessään, „hoida majaani kunnes palaan“. En ollut makuulla, kun kurdilaiset tulivat, seisoin katolla pyssy kädessä. Mutta mitä minä yksin olisin jaksanut noita petoja vastaan? Jos meitä olisi ollut kymmenen, niin emme olisi noita verikoiria päästäneet kylään, vaan olin ihan yksin. Minä en kättäkään nostanut, sillä jos olisin yhden ainoankin kurdilaisen ampunut, eivät he olisi jättäneet yhtäkään meistä eloon. Mutta minä tahdoin omaisesi pelastaa, tavarat jätin rosvojen käsiin. Viipymättä vein äitisi ja sisaresi pois tuvasta, vaan unhotin lapsukaisen. „Lapseni, lapseni!“ huusi äitisi ja juoksi takaisin tupaan. Jos olisin jättänyt sisaresi yksin, olisivat kurdilaiset ne vieneet; sentähden kätkin ensin sisaresi ja juoksin sitte äitiäsi tuomaan

*) Maakunnan päällikkö.

— vaan se oli jo myöhään; tupa oli tulella. Juuri kun äitisi oli sisään astunut, rojahti katto alas ja hautasi äitisi palavien raunioitten alle!“

Sarat kuunteli synkkänä, posket kalpeina, huulet värähtivät, mutta kyyneltä hän ei vuodattanut.

„Ja minkätähden matkusti isäni Bashkalaan?“ kysyi hän hiljaa.

„Kun armenialaiset kuulivat, että sheikki oli kiihoittanut kurdilaisia hyökkäämään kristittyjen kimppeun, säikähtivät he niin kovasti, etteivät tietäneet mitäs tehdä, minnepäin kääntyä. Silloin läksi isäsi kahden kylänvanhimman ja kahden papin sekä yhden munkin kanssa Bashkalan maaherran puheille, pyytämään häneltä sotamiehiä suojeluksesi. Maaherra lupasikin, vaan hän viivytteli lupauksensa täyttämistä päivä päivältä, ja sillä aikaa rupesivat kurdilaiset murhaamaan. Nyt saivat isäsi ja muut tietää että kaimakam oli heitä pettänyt; raskaalla mielellä kääntyi hän kotiin päin. Mutta tiellä hän joutui kurdi-laisten käsiin, ja mitenkä he häntä pitelivät, näit itse — — —“.

„Missä siis sisareni nyt ovat?“ kysyi Sarat levottomasti, „joutuivatko hekin rosvojen käsiin?“

„Ei, he ovat turvallisessa paikassa, he ovat minun teltassani, minun vaimoni luona. Sinä et tiedä vielä, Sarat, että olen naimisissa ja että minulla on lapsi. Isävainajasi — rauha hänen tomullensa — valitsi minulle kauniin tytön ja lahjoitti minulle sata lammasta. „Msto“, sanoi hän, „sinä olet kylläksi palvellut minua, mene, elä omin käsin, ole itse isäntä!“ Mutta olenhan teidän luonanne kasvanut, niin kauan syönyt teidän suolaanne ja leipääanne, minä en voinut teidän talostanne erota, ja minä vastasin hänelle: „Isäntä, minä jään sinun luoksesi kuolemaani saakka; siksi kuin Sarat tulee kotiin, ota minut oman poikasi sijaan!“

Kurdilaisen kertomus liikutti Saratia; hän syleili häntä, suuteli häntä otsalle ja sanoi:

„Rupée veljekseni äläkä minusta enää erkane. Mutta sanopas nyt minulle, ovatko sisareni varmassa turvassa?“

„Tunnethan sinä jesiidien tavat aivan hyvin. Sheikki Djalaleddin ei uskaltaisi astua minun telttaani“, vastasi kurdilainen ylpeästi. „Ihminen, olkoon hänen tahansa, joka kerran on astunut jesiidilaisen majaan, on kallis vieras, ja hänen heimonsa suojelisi häntä viholliselta“.

Hän vaikeni äkkiä ja rupesi tarkoin kuulemaan.

„Kuulitko ääniä?“

„Mitä ääniä?“ kysyi Sarat, joka ei mitään kuullut, sillä hän oli syvissä mietteissä.

„Niin, he laulavat — — — niin laulavat kurdilaiset, kun he palaavat kotiin vankien ja saaliin kanssa“.

„Lähtekäämme siis — — rientäkäämme“.

Molemmat astuivat sinne päin, mistä äänet kuuluivat.

VI.

Puolen tunnin perästä olivat he kummulla, josta he saattoivat nähdä alhaalla orossa kulkevan joukon.

„Jos käymme tätä tietä eteenpäin, emme satu yhteen heidän kanssaan“, sanoi Msto.

„Minä en tahtoisi, että he huomaavat meidät“, vastasi Sarat.

„He eivät voi meitä nähdä, vaikka heillä olisi tuhat silmää; minä tunnen nämät mäet, kuni viisi sormeani. Lähtekäämme“.

Tie, jota Msto oli ehdottanut, oli kovin vaivaloinen; vaan sitä myöten kulkiessa oli heidän mahdollinen pensasten peittäminä katsoa kulkuetta. Pian huomasi Sarat, että heillä oli edellensä suuri joukko vankeja.

„Etkö sinä voi mennä sinne?“ kysyi hän Mstolta, „ja urkkia mistä he ovat tuoneet vangit, mihin he lähtevät, mihin he jäävät yöksi ja mitä heimoa he ovat?“

„Sen kyllä voin“.

„Mitenkä sinä sen voit tehdä?“

„Noh eiväthän he minua syö. Enkö voi lähteä heitä tervehtämään? Kysyn, kuinka voitte, ja kaikki muu

jääköön minun huolekseni“.

„Hyvä on, mene siis, vaan älä jää kauaksi aikaa“.

Msto katosi heti, mutta Sarat jäi tarkemmin kulkuetta katselemaan. Mitä hän näki? Joukko kurdilaisia ajoi eteensä vaimoja ja tyttöjä; niitten jälkeen tuli kuormavaunuja ja aaseja. Aasien kuormiin olivat naiset yksittäin tahi parittain sidottuina kiinni. Antaaksensa kuormastolle kovin uhkaavan näön kantivat kurdilaiset keihäitä, joittenka päihin oli pistetty verisiä ihmispäitä.

Sarat käänsi inholla silmänsä pois tuosta kauheasta näystä. Kuormasto liikkui eteenpäin.

Saratin mielestä oli niinkuin olisi paha henki ilmestynyt maan päälle, niinkuin olisivat ihmiset muuttuneet petoeläimiksi, jotka janoovat oman sukinsa verta. Itsekin olisi hän sillä hetkellä ollut valmis kuten petoeläin karata tuon joukon kimppuun; hän tunsu kovaa halua itsessään siihen, vaan hän oli yksin, ilman seuralaisitta.

Msto palasi.

„Noh, sainpa kaikki tietää“, sanoi hän.

„Kerro kaikki. Montako niitä on ratsumiestä?“

„Ei enemmän kuin viisikymmentä“.

„Mitä heimoa?“

„Puolivillejä hartosilaisia“.

„Mistä vangit ovat?“

„Sjätahista?“

„Minne he lähtevät?“

„Somain maakuntaan, Persiaan“.

„Mihin he yöksi aikovat?“

„Hartistanin orkoon“.

Sarat jäi miettimään; sitte kääntyi hän jälleen Mstonton puoleen.

„Mitä luulet?“ kysyi hän, „joutuvatko pian Sakal-Tutanin*) solaan?“

„Päivänlaskun aikaan“, vastasi Msto.

„Niin minäkin arvaan“, jatkoi Sarat. „Mihin aikaan voisit Sa-Bijenkerin kylään ehtiä? Sinä tunnet varmaan sen kylän?“

Msto katseli aurinkoa ja vastasi: „Noin puolenpäivän aikaan“.

„Hyvä on“, sanoi Sarat. „Tiedätkö sinä sitä pientä

*) Sakal-Tutan on turkkilainen sana, joka merkitsee; »partaan tarttuva». Niin kutsutaan niitä pelättäviä vuoren solia, joissa rosvot väijyvät matkustavia.

kappelia likellä Bejenkeriä?”

„Tiedän. Siellä on kaksikin kappelia: toinen on viidakossa; sitäkö tarkoitat?”

„Sitä juuri“.

„Miksi en sitä tietäisi! Olinhan siellä kokonaisen yön piilossa varastettujen hevosten kanssa. Sepä on hyvä piilopaikka“.

„Minkä eläinten ääniä osaat matkia?” kysyi Sarat vielä.

„Osaan haukkua, vaakkua, kiljua kuin aasi, huuhatta kuin huuhkaja — — —“.

„Olkoon viimeksi mainittu. Nyt kuule tarkoin. Sinä lähdet suoraa tietä viidakkoon ja kapuat lähimmän kummun päähän“.

„Sinnekö missä on puoleksi särjetty kivi?” kysyi Msto.

„Niin juuri, sen kiven kohdalle jäät seisomaan ja vaakut kuin vares. Kun sinulle vastataan samaten, niin huuhatat kuin huuhkaja. Silloin tulee mies sinun luoksesi ja sinä sanot hänelle että heidän pitää päivän laskiessa olla Sakal-Tutanilla“.

„Mutta jos hän kysyy, kuka minut on lähettänyt?”

„Mainitse minun nimeni“.

„Ja jollei hän usko minua?“

„Näytä tämä sormus“.

Sarat veti sormuksen sormestaan ja antoi sen Mstolle.

„Mutta jos he tahtovat vielä parempia tietoja saada?“

„Niin kerro heille kuormastosta, jonka näit, ja lisää siihen, että meidän, niin pian kuin kuormasto on joutunut solaan, hyökkäämme sen kimppuun ja otamme heiltä saaliin ja vangit“.

„Ymmärrän; montako miestä sinulla on?“

„Kaksitoista“.

„Mitä miehiä he ovat?“

„Minun toverini“.

„Kaksitoista miestä riittää kyllä Sakal-Tutanin solassa viittäkymmentä vastaan“, arveli Msto. „Minäkin yhdyn seuraan, niin on meitä kolmetoista, vaan se ei ole hyväenteinen luku“.

„Mutta jos luet minutkin siihen, niin on meitä neljätoista, ja se luku ei ole pahaenteinen“.

„Neljäkin miestä voisi siihen solaan sulkea koko kuormaston, niin ettei yksikään ulos pääse! Minun täytyy tunnustaa, että olet paikan hyvin valinnut.“

Mutta mihin nyt itse jätät?”

„Minä seuraan salaa kuormastoa solaan saakka. Mutta kuinka sinä haavoitetulla jalalla voit mennä? Sinulla on pitkä tie“.

„Ei ole hätää. Tuo kirottu luoti on ainoastaan lihan läpi mennyt, luu on vielä eheä. Haavalle panin laastaria, ja se on hyvin sidottu“.

„Onko jo kauan aikaa siitä kuin haavan sait?“

„Kolme päivää; se ei siis ole ihan veres“.

„Mene sitte!“

Sarat ja Msto erkanivat toisistaan; toinen läksi kappelin viidakkoon, toinen hiipi kuormaston jälkeen.

VII.

Lukija tuntee jo Saratin kylläksi; tahdon nyt tutustaa lukijan hänen seuralaisiinsakin.

Sarat oli heitä eri aikoina ja eri paikoista koonnut ympärilleen. Niissä oli kaikenlaista väkeä, jopa yksi pappikin Harbertasta ja yksi koulunopettaja. Viimeksimainittu — erään Konstantinopolin hyväntekeväisen seuran jäsen — oli Armeniaan lähetetty kansansivistystä levittämään, mutta Venäläis-Turkkilaisen sodan levottomuuksien aikana oli hän liittäytynyt Saratin rosvojoukkoon, senjälkeen kuin kurdilaiset olivat häntä pieszet hänen oppilastensa nähden. Saratin rosvojoukkolaiset olivat yhtäläisiä, kuin kurdilaiset itse, ja sen jäsenet kielsivät armenialaiskansalaisuuttaan. Tämä olikin tarpeellista, jotteivät kurdilaiset ja muut mahomettilaiset, joita vastaan Sarat kävi yhtämittaista sotaa, kääntäisivät vihaansa Armenian kansaa vastaan.

Sarat oleskeli Diarbehiirin lähellä, kun hän sai tiedon kurdilaisten rosvoussodan alkamisesta Djala-leddin kehoituksesta. Viipymättä läksi hän seuralais-

tensa kanssa Ashkalaan päin, auttaaksensa heimo-
laisiaan ja pelastaaksensa sitä ihmistä, joka hänelle
oli kalliimpi kuin kaikki muu. Ashkalassa antoi hän
joukkolaisilleen käskyn auttaa sikäläisiä armenialai-
sia, itse hän läksi Wanin pashan puheille aikoen hä-
neltä anoa apua vapaaehtoisen joukon asettamiseksi,
jolla hän tahtoi suojella armenialaisia.

Hänen anomukseensa ei suostuttu, ja hänelle vas-
tattiin, että hallitus itse kyllä pitäisi huolen rauhan
ylläpitämisestä. Sarat tajusi näitten sanojen kavalan
tarkoituksen ja läksi pois Wanista, jossa lukija hän-
tä tapasi, kun hän turhasta käynnistään masentunee-
na kiirehti eteenpäin. Hän ei kumminkaan vielä ollut
kaikkea rohkeuttaan menettänyt. Saavuttuaan Ash-
kalaan, koetti hän vielä kerran saavuttaa tarkoitus-
taan; hän kääntyi hengellisten miesten, munkkien ja
pappien puoleen ja koetti heille selittää, että kansan
tuli itseänsä puolustaakseen tarttua aseisiin; hengel-
listen miesten pitäisi kansaa siihen kehoittaa. Sarat
huomautti heille, että Djugamerikan miehet käyvät
aina aseissa, eivätkä kurdilaiset milloinkaan uskal-
la heihin koskea. Ei edes hallituskaan voinut heitä
taivuttaa, sillä he vastasivat: „kun ei hallitus kykene

meitä suojelemaan, niin suojelamme itse itseämme“.

Mutta valitettavasti ei Sarat sanoillaan vaikuttanut mitään, vaan häntä pidettiin vain narrina. Hän siis huomasi, että hänen kansansa oli itse syypää onnettomuuteensa orjamielisyydellään ja pelkurimaisuudellaan.

Siitä päivästä, kun hän erkani seuralaisistaan, ei hän ollut heistä mitään tietoa saanut, eikä hän siis tiennyt, mitä he olivat toimittaneet ja missä he olivat. Mutta täksi päiväksi oli heille annettu käsky saapua kappelin viidakkoon. Tuo odottamaton kurdilaisten kuormaston tapaaminen oli johtanut hänelle mieleen tuuman lähettää uskollisen Mston heidän luoksensa ja joukkolaistensa avulla vapauttaa vangit Sakal-Tutanin solassa.

Määrätyllä ajalla löysikin Sarat seuralaisensa solan likeltä. Tervehdittyään ja suudeltuaan heitä, sanoi hän:

„Olen iloissani, että kaikki olette hyvässä voinnissa. Olette varmaan tekin murheissanne siitä kauheasta tappamisesta, jota nuo julmurit harjoittavat kansassamme ja jota itse omilla silmillänne olette nähneet. Nyt on se kaunis hetki tullut, jolloin voitte näyt-

tää urhoollisuutenne, ja sentähden olen Teidät kutsunut tänne. Meitä on neljätoista miestä, ja meidän tulee taistella viidenkymmenen hurjan kurdilaisen kanssa.“

„Msto on meille kaikki ilmoittanut“, vastasi se rosvo, joka ennen oli ollut pappi ja jolle oli annettu liikanimi Dali-Baba (hassu isä). „Tällä ristillä“, hän sanoi osoittaen miekkaansa, „tahdon minä heitä siunata“.

„Hetki on todellakin hyvä. Tuossa solassa kyllä heistä lopun teemme“, huusi innostuneena entinen koulunopettaja.

„Tuommoisilla tyhjillä puheilla tuhlaamme vain aikaa. Hartosilaiset eivät suinkaan ole niinkään heikkoja lapsia“, huomautti yksi Neston niminen mies.

„Niin, aika on kallis“, sanoi Sarat, „meidän pitää tarkoin neuvotella, sillä hartosilaiset ovat urhoollisia, ja vaarallista on ruveta taisteluun heidän kanssansa. Meillä on ainoastaan paikka edullista, ja sentähden valitsin tämän solan; teidän pitää kaikkien kätkeytyä kallioiden taakse ja antaa kulkueelle aikaa, että se joutuu oikein solan syvyyten. Senjälkeen sulkee toinen osa teistä sisäänmentävän ja toinen osa ulosmentävän. Minä annan teille osoitteen — huudan kolme

kertaa kotkan tavalla. Vaan pankaa tähdelle yksi asia: vuodattakaa niin vähän verta kuin suinkin on mahdollista, puhukaa ainoastaan rawdanilaisten, heidän verivihollistensa kieltä, älkääkä laskeko ainoankaan päästä pakoon, sillä ei kenenkään pitäisi saada tietoa teostamme. Vaihtakaa usein hyökkäyspaikkanne hämmentääksenne heitä ja luulotellaksenne heitä, että meitä on suuri luku“.

Sakal-Tutan on yksi noista jylhistä kuljuista, joita on Armeniassa paljon. Kummallakin puolella kohoavat tornin korkuiset kallioseinät, joitten välillä on kapea sola, josta hevosaasit ainoastaan yksitellen pääsevät läpi.

VIII.

Kuormasto kulki hitaasti solan läpi. Yö oli tullut; kuu kumotti heleästi. Sarat seitsemän toverin kanssa oli asettunut ulosmentävän suuhun. Muut hiipivät Dali-Baban johdolla sisäänmentävään, kun koko kulkue oli ehtinyt mennä solaan. Nyt kuului kotkan ääntä, ja heti sen jälkeen rupesivat pyssyt paukkumaan. Solassa syntyi kauhea epäjärjestys: kurdilaiset hyökkäsivät hurjina joka taholle, ja joka taholta sateli luoteja heitä vastaan, ja he raivosivat kuni häkkiin suljetut leijonat.

Hätään jouduttuaan käy kurdilainen ihan mielettömäksi ja hyökkää kallioita ja mäkiseiniä vastaan.

Vimmoissaan nyt hartosilaiset rupesivat kallioseiniä vasten hyökkäämään, vaan tämä hurja ottelu luonnon kanssa ei muuta vaikuttanut, kuin enensi vain edellisen häiriön ja hämmennyksen. Kurdilaisien vihan kiljuna, vankien itku ja pyssyjen paukkina yhdistyivät todelliseksi helvetinhälinäksi. Kummallakin puolella taisteltiin hurjasti, sillä kurdilaisetkaan eivät tahtoneet antautua.

Nyt kuului toistamiseen kotkan huutoa, joka ilmoitti, että ei yhdellekään kurdilaiselle pitänyt antaa armoa.

Kuunvaloinen yö suosi Saratin yritystä. Hänen miehensä kaasivat kurdilaiset toisen toisensa jälkeen tekemättä vangeille mitään vahinkoa. Viimein kun oli jo taisteltu tunnin aikaa, huusivat kurdilaiset:

„Me antaudumme“.

Sarat nousi erään kallion huipulle ja puhui heille:

„Olisi ollut parempi, jos heti alussa olisitte antautuneet; silloin olisi suurempi osa teistä jäänyt eloon. Teidän urhoollisuuttanne täytyy minun kiittää. Kuulkaa nyt ehtoni. Te kaikki jätte nyt aluksi tänne solaan; ainoastaan vangit tavaroineen pääsevät pois. Me jätämme teille hevosenne ja aseenne — niitä te tarvitsette itse. Päivän noustessa pääsette solasta pois, mutta siksi jätte tänne meidän vangeiksemme. Tyydyttekö näihin ehtoihin?“

„Tyydymme“, vastasivat kurdilaiset.

„Laskekaa siis vangit vapaiksi ja antakaa heille heidän omaisuutensa mukaan“.

Heti sen jälkeen tyhjentyi sola, johon ei jäänyt enemmän kuin noin kaksikymmentä kurdilaista.

„Dali-Baba“, sanoi Sarat, „ota neljä miestä ja vie vangit Salamastaan. Päivän noustessa olette Persian alueella ja siellä voitte vangeille toimittaa ravintoa, sillä kaikki armenialaiset, jotka pääsivät Ashkalasta pakoon, ovat sinne puolen lähteneet. Salamasta on persialainen maakunta, johon kurdilaiset eivät uskalla hyökätä. Vaan älkää ilmoittautuko armenialaisiksi, vankeinkaan ei pidä saada tietääkseen, mitä miehiä heidän pelastajansa ovat. Persian rajalta tulette takaisin meidän luoksemme. Sinä löydät meidät Irtsitsonan solasta. Sillä aikaa vartioitsen minä täällä näitä hirtehsiä, siksi kuin olette ehtineet kylläksi kauas!“

Dali-Baba, jonka maltti oli loppumaisillaan, huusi:

„Piru vieköön, jos eläessäni olen noin pitkää saarnaajaa pitänyt! Hupsu mies, miksi niin pitkiä puheita tarvitsisi pitää? Ensimmäistäkö kertaa tämmöisessä toimessa olisin?“

„Otapas kumminkin kuullaksesi toisen neuvoa, vaan tee niin kuin itse viisaaksi katsot“, nauroi Sarat. „Eteenpäin, Jumalan nimeen“.

Kulkue alkoi nopeasti liikkumaan Salamastaan päin, ja vapautetut vangit kiittivät ja siunasivat ilokyynelin pelastajiansa.

Pian levisi huhu, että rawdanilaiset olivat hyökänneet hartosilaisten kimppuun; umpi salaisuudeksi jäi, että pelastajat olivat armenialaisia Saratin johdolla.

IX.

Koko Ashkalan maakunnassa oli tuskin ainoatakaan armenialaista enään jälellä; kaikki kaksikymmentäneljä kylää olivat häviön omina, raunioina. Toinen osa asukkaista oli tapettu, toinen osa vankeina viety pois ja kolmas osa oli paennut Persiaan, Salamastaan ja Sjomiin, jossa sikäläiset armenialaiset antoivat heille suojaa ja elantoa. Kurdilaisten hyökkäys oli ollut niin äkkiarvaamatonta, että asukkaat eivät ehtineet mitään mukansa viedä, vaan saapuivat sinne ihan tyhjinä, jättäen kaikki tavaransa vihollisen käsiin.

Alussa oli Djalaleddinillä ollut ainoastaan viisituhatta sotilasta, joitten kanssa hän Ashkalasta Bojatsetiin läksi liikkeelle, levittäen hävitystä ja murhaa ympärilleen. Vaan kun huhu hänen rosvousretkestään levisi, tulvasi joka taholta uusia joukkoja hänen jälkiinsä, jotka omin neuvoin rosvosivat ja hävittivät, mitä edelliset vielä olivat jälkeensä jättäneet. Sillä tavoin kävi hävitys ja rosvous monta kertaa saman paikan yli. Paitsi Djalaleddiniä, joka oli kurdilaisten yli-

päällikkö, oli vielä toinenkin sheikki, jonka erityisenä tehtävänä oli kiihoittaa kurdilaisia. Tämän nimi oli Ibadullah. Hän oli kaikkein korkein hengellinen mies koko Kurdistanissa, ja hänen vaikutuksensa toisiin kurdilaisten hengellisiin miehiin oli sanomattoman suuri. Tämä kristittyin verivihollinen ärsytti uskolaisiaan, ettei he saisi jättää ketäkään kristittyä eloon ja sytytti siten kurdilaisten uskonraivoa ja saaliinhimoa kauheaan tuleen.

Tunnustaa täytyy, että kurdilaisissakin on niitä, joitten rinnassa sykkii ihmis-sydän, ja jotka tahtovat hyvää tehdä. Esimerkiksi sopii mainita Omar-Agad, joka on yhden kurdilaisheimon vanhin ja lukuisien karjain omaaja. Kun sanoma Djalaleddinin rosvousodasta tuli hänen korvillensa, kiirehti hän heti liksseudussa olevaan pyhän Bartolomeuksen luostariin, ilmoitti asian luostarin johtajalle Jegiasarille ja neuvoi häntä tuottamaan läheisyydessä asuvien armenialaisten omaisuuden luostariin ja sitte tehdä vihollisille vastarintaa. Itsekin hän lupasi antaa luostarin päällikölle apua.

Koska Omar-Agad itsekin pelkäsi Djalaleddinin vihaa siitä, ettei hän ottanut osaa tämän rosvousret-

keen, tuotti hän omankin omaisuutensa luostariin ja tarjoutui luostaria armenialaisten kanssa puolustamaan. Luostarin priosi otti ilolla vastaan vanhan ystävänsä Omar-Agan ehdotuksen, sillä hän tunsikin hänen uskollisuutensa ja luotti häneen täydellisesti.

Pyhän Bartolomeuksen luostari oli vuosisatoja vanha rakennus. Monta kertaa oli se jo ennenkin tarjonnut vastarintaa vihollisen hävitysjoukoille ja raakojen, rosvoavien kansojen hyökkäyksille. Se oli mahtava muisto muinais-Armenian rakennustaiteesta. Kauheita kohtauksia oli se nähnyt; persialaiset, tulenpalvelijat, araapialaiset ja mongolilaiset — kaikki olivat he sen kimppuun käyneet, ja vaikka se kyllä useamminkin kuin yksi kerta oli hävitetty maan tasalle, nousi se aina jälleen raunioista uudella upeudella, jota armenialaisten syväuskoinen luonne matkaan saattoi.

Luostari sijaitsee vahvassa paikassa. Se seisoo kunnahalla, jota kolmelta taholta ympäröivät syvät kuljut. Neljännellä taholla on kylä, joka kuuluu luostarille. Luostaria ympäröivän muurin ylitse näkee kirkon, tornin ja muitten kylän huoneitten kattoja.

Kun sanoma levisi, että Djalaleddin oli tulossa, pa-

keni Ashkalasta tänne joukko asukkaita, jotka toivat omaisuutensa munkkien käsiin luostarin salakammioihin kätkeväksi. Karjansakin ajoivat he luostarin maalle. Laakso, jonka pohjassa joki juoksi, oli erinomaisen hyvä laidunmaa, jossa luostarin karjat kävivät laitumella.

Mutta ken voi kuvaella luostarin asukasten hämmästyä, kun he eräänä aamuna näkivät kurdilaisten teltat ja tunsivat kutsumattomat vieraansa, joi-ta he jo kauan salaisella kauhulla olivat odottaneet. Kauhea pelko valtasi kaikki, joka taholta tulvasi pakolaisia karjoinensa luostarille, ja vielä suuremmaksi kävi kauhu, kun paimenet tiesivät kertoa, että tämä on itse Djalaleddinin leiri.

Luostari-päällikkö oli urhoollinen mies. Hän oli niin usein ollut tekemisessä kurdilaisten kanssa, että hän itse puoleksi oli tullut kurdilaiseksi, ja hänen miehuullinen sydän ei tuntenut pelkoa.

Huolimatta lähenevästä vaarasta pysyi hän pelkäämättömänä ja meni itse Omar-Agan kanssa sille puolelle kunnasta, josta saatettiin silmätä yli koko leirin. Omar katseli kauan aikaa kaukoputkellaan leiriä ja lausui sitte kiihkeällä äänellä:

„Niin, hän se on. Tuo vanha rosvo on ko'onnut suuren joukon“.

„Mitä meidän tulee tehdä?“

„En tiedä muuta neuvoa“, vastasi kurdilainen kylmäverisesti, „kuin että me kaikki, jotka täällä olemme, kokoontumme luostarin muurien taakse, suljemme portit ja puolustaudumme kuten linnassa ainakin“.

„Minä olen ihan samaa mieltä“, arveli priosi. „Pysyjä ja ruutia on meillä kylläksi, ja minä jakelen niitä kaikille, jotka voivat ottaa osaa taisteluun, ja semmoisia on meillä paljon“.

„Minunkin miehet tulevat pian; ei ole nyt aikaa kauemmin vitkastella“.

Priosi läksi tarpeellisia käskyjä antamaan, vaan Omar jäi vielä vähäksi aikaa vihollisia tähystelemään.

Omar kuului uskonlahkoon, jota sheikki ei sietänyt, jommoisia uskonlahkoja on paljon kurdilaisissa. Nämät uskonnolliset riidat antavat usein aiheita sotaisiin meteleihinkin, ja alinomainen viha kummaltakin puolelta kestää sitkeästi. Tämä oli syy, minkätähden Omar ei ollut yhtynyt Djalaleddinin joukkoihin.

Mutta priosin ehdotusta eivät munkit eikä kansa hyväksynyt. Ei yksikään sitä kannattanut.

„He tappavat meidät kaikki viimeiseen mieheen saakka, jos uskallamme heitä vastustaa“, sanoi pelosta vapiseva kansa, „he polttavat meidät kaikki vaimoimme lapsinemme. Annetaan niitten tulla, vastarintaan emme rupee; ottakoot kaikki, mikä meillä on, kunhan vain jättävät meille vaimomme ja lapsemme“.

„Niin, he tulevat, he ottavat rahanne ja omaisuutenne, mutta myöskin vaimonne ja lapsenne!“ huusi priosi kyynelsilmin. „Kuulkaa neuvoni! Pyhä luostarimme on suojeleva meitä. Seassanne on tukevia miehiä kylläksi, ja paitsi sitä tulee meille Omar avuksi“.

Mutta ei kenkään ottanut häntä kuullakseen.

„Se on mahdotonta!“ parkui kansanjoukko. „Jos tahdotte meidät pelastaa, niin ottakaa papit ja vanhukset, menkää sheikin luo, nöyrtykää hänen eteensä ja rukoilkaa häneltä armoa. Me annamme hänelle kaikki, mitä meillä on, jos hän vain jättää meidät eloon“.

Tuo urhoisa hengenmies koetti vielä kauan aikaa herättää heissä rohkeutta, mutta nuo pelkurimai-

set hätähousut eivät tahtoneet vastarinnasta mitään kuulla. Priosi päätti siis heidän tahtoansa noudattaen lähteä sheikin luo rukoillaksensa häneltä armoa.

Hänen lähtiessään sanoi hänelle Omar:

„Tiesin kyllä, että niin kävisi. Mutta sinne sinä lähdet turhaan; he ottavat sinut kiinni ja tappavat sinut“.

„Tapahtukoon mikä tapahtuu — minulla ei ole muuta neuvoa“, vastasi pappi surullisen vihaisena. „Kansa vaatii sitä minulta“.

„Niin ollen ei minullakaan ole mitään tekemistä täällä“, vastasi kunnollinen kurdilainen.

„En minäkään neuvo sinua jäämään“, vastasi pappi. „Mene, ja Herra siunatkoon sinua! Mutta, ennenkuin lähdet, ota omaisuutesi salakammioista ja ota myöskin kaksi kirstua kirkonastioita; miksikä jättäisimme ne rosvojen käsiin? Sinä olet luostarimme hyväksi kaikissa kohden enemmän tehnyt kuin kristityt“.

„Niin, otan kaikki mukaani“, vastasi kurdilainen, „ja yksi miehistäni tulee teidän kanssanne, ja jos hän näkee, että vaara teitä uhkaa, tulee hänen heti tuoda minulle sana“.

Hyvästi jättäessään suuteli priosi kurdilaista ja

läksi sitte sheikin leiriin.

Hänen lähdettyään kumartui Omar luostarikirkon alttarin eteen ja läksi pois luostarista. Häntä seurasi kolmekymmentähevosinen kuormasto, joka vei pois hänen ja luostarin omaisuuden.

Pian saapui priosi Djalaleddinin leiriin, josta hän ei enään palannut.

Muutaman tunnin perästä hyökkäsivät kurdilaiset luostarin kylään, ryöstivät kaikki talot tyhjäksi ja ajoivat karjan pois. Senjälkeen tunkivat he kirkkoon ja veivät sieltä kaikki, mikä vietävää oli.

Kansan itku ja parku ei heihin vähintäkään vaikuttanut. Jokainen vastustuksen yritys palkittiin miekanlyönneillä ja pyssynluodeilla.

Mutta tapahtui niin, että Sarat rosvojoukkoineen näitten tapausten jälkeen liikkui luostarin ympäristössä.

X.

Yö oli pilvinen, ja pilvisellä taivaalla ei ollut ainoatakaan tähtiä kiiltämässä. Tässä pilkkopimeydessä näyttivät maa ja taivas sulaneen yhteen.

Syvä hiljaisuus vallitsi, jonka ainoastaan ankarat tuulenpuuskat silloin tällöin keskeyttivät, jotka tuulenpuuskat näyttivät ennustavan myrskyä. Salamat valaisivat tuon tuostakin mäkien kukkulat, ja ukkosen jyrinä kajahti pahaenteisenä pimeestä laaksosta.

Tuossa yöllisessä pimeydessä liikkui mustia varjoja luostarin ympärillä. Välisti he yhtyvät yhteen ikäänkuin neuvoa pitääksensä, ja sitte he taas toisistaan erkanivat ja lähenivät yksitellen luostarinkylää. Tässä vallitsi hiljaisuus ja tyhjyys kuni hautausmaalla: siellä ei liikkunut ainoakaan ihmismuoto. Mahavana kohosi luostarirakennus kummun kukkulalla kuljun partaalla, jonka pohjassa joki kohisten virtasi.

Jos ken tällä hetkellä olisi astunut kirkkoon, olisi häntä kohdannut kauhea näky. Kaikki koristeet oli ryöstetty pois, ei enää ollut raamattua eikä muita pyhiä kirjoja, ei ristiä eikä pyhiä kuvia, ja alttari oli ve-

restä höyryävän uhrialttarin näköinen. Kirkon toisessa päässä seisoivat hevoset, toiseen olivat kurdilaiset tehneet itselleen leirin; tämän keskellä paloi tuli, jonka tarpeeksi sinne oli kannettu kirkonkaluja läjäksi. Tulen päällä oli rauta- ja vaskiaseita punaisiksi poltettuina. Likellä tätä kauheata leiriä makasivat onnettomat uhrit sidottuina käsistä ja jaloista. Kauhulla he odottivat surullista kohtaloansa. Heidän kasvoissaan oli helvetin tuskiin tuomittujen syntisten kauhu. Näitten vieressä oli kasa ryöstettyä saalista.

Kurdilaisista nousi yksi ja kääntyi näin puhuen vankien puoleen:

„Uskottomat, sanokaa, mihin olette haudanneet muut tavarat! Puhukaa totta älkääkä salatko mitään meiltä, jollette tahdo että kärvennämme teitä kuin koiria: Näettekö nuo punaiset raudat? Ne on teitä varten“.

„Olemme teidän käsissänne“, huokasivat nuo onnettomat, „tämä on kaikki, mikä tänne on jäänyt. Jumala soaiskoon silmämme, menköön sielumme helvettiin, jos me jotain olemme salanneet“.

„Te valehtelette, kirotut koirat!“ kiljui kurdilainen. „Tässä luostarissa on summaton rikkaus, mihin on se

joutunut? Vastatkaa!”

„Armahtakaa, älkää tappako meitä! Jumala rangaiskoon meitä, jos me valehtelemme. Kaikki on täältä pois viety, ei mitään ole tänne jätetty. Sinä tiedät, että luostaria on viime aikoina monta kertaa ryöstetty; jos täältä olisikin ollut kokonainen meri rikkauksia, niin olisi se jo loppunut“.

Kurdilainen kääntyi seuralaistensa puoleen:

„Niin kauan kuin nämät uskomattomat koirat eivät ole saaneet maistaa tulisia rautoja, eivät he totta puhu. Antakaa heille!“

Muutamat kurdilaiset lähenivät sidottuja kristittyjä ja rupesivat heiltä riisumaan vaatteet, kun toiset taas tulesta tempasivat tulipunaiset raudat.

„Ryhtykää toimeen!“ huusi päällikkö. „Polttakaa risti heidän ihoonsa, heidän ei pidä suotta olla sen kuvan palvelijoita“.

Pyövelit ryhtyivät onnetonten kimppuun ja rupesivat heihin ristin kuvaa polttamaan.

Kauhea tuskanhuuto kajahti ja poltetun lihan kärry täytti tilavan huoneen. „Lyökää meidät kuolijaiksi“, rukoilivat onnettomat, „tappakaa meidät heti!“ Mutta ei kenkään kuullut heidän tuskanhuutojaan, ja

pyövelit jatkoivat työtänsä. Viimein ei voitu enää saada selkoa kidutettujen sanoista, ainoastaan sanatonta huokailemista ja ölisemistä oli nyt enään kuultavana.

„Riittää!“ kiljui kurdilainen, ja kääntyen luostarin papin puoleen, sanoi hän: „Me jätimme sinut viimeiseksi. Näetkö tuota tulipunaista vaskikattilaa? Se on kuin piispan hiippa, ja me tahdomme panna sen päähäsi; oletan sinä pappi“.

„Vapahtajamme kantoi orjantappurakruunua päässä, hänen palvelijansa voi vaskikattilan päähänsä panna. Mutta“, vastasi pappi, „ajatelkaa: taivaissa on Jumala, joka kaikki näkee. Hän on meidän Jumala eikä hän rangaisematta jätä niitä, jotka syytöntä verta vuodattavat. Minkätähden meitä kidutatte? Minun uskolaiseni puhuivat sinulle toden; kaikki on jo pois ryöstetty; pyhän apostolin hautaakaan eivät heimolaisesi ole säästäneet. Djalaleddin vei kaikki pois ja hänen jälkeensä ovat toiset jo kymmenen kertaa käyneet täällä saalista etsimässä“.

„Sinä valehtelet, sinä paha koira!“ kiljui kurdilainen kuni petoeläin. „Antakaa vaskikattila tänne!“

Eräs kurdilainen otti vaskikattilan tulesta, työnsi päähineen harmaapäisen papin päästä ja alkoi pan-

na kattilaa hänen päähänsä. Tuo vanha pappi seiso i mykkänä paikallaan; hänen värisevät huulensa ru koilivat.

Äkkiä paukkuivat pyssyt ja ruudinsavu täytti huoneen. Kahuu valtasi kaikki. Muutamat kurdilaiset kaatuivat kuolleina tahi pahoin haavoitettuina maahan, toisiin tarttuivat tukevat kädet ja sitoivat heidät.

Kaikki tämä tapahtui muutaman minuutin kuluessa ja kaikessa hiljaisuudessa. Nyt kuultiin sidotun papin ääni:

„Jumalan tähden, älkää tappako heitä, älkää heitä ärsyttäkö, anna heidän tehdä, mitä he tahtovat. Älkää ruvetko heihin, muutoin he tappavat kaikki armenialaiset!“

Tuo onneton mies, joka ei tietänyt mitä miehiä heidän pelastajansa olivat, pelkäsi kurdilaisten kostoa.

Kirkkoon tunkevien vierasten kasvot olivat peitetyt; he olivat kurdilaisessa puvussa ja puhuivat myöskin kurdinkieltä. Vaikka kyllä heitä ei ollut paljon, onnistui heidän kuitenkin nopean toimimisensa avulla saada kurdilaiset valtaansa. Yhden osan he surmasivat, toisen he ottivat vangiksi. Viimemainitut veivät he heti pois. Puolen tunnin kuluttua tuli kaksi pelas-

tajista takaisin, vapauttivat hengellisen miehen sekä toiset vangit ja sanoivat:

„Ennen auringon laskua on teillä kylläksi aikaa ehtiä Persian rajalle; siellä olette turvassa. Hevoset ovat valmiit, ottakaa kaikki mukaanne, minkä kurdilaiset ovat jättäneet ottamatta, ja paetkaa“.

„Toverini ovat puoleksi kuolleet“, sanoi pappi.

„Kaksi meidän miehistämme tulee teitä saattamaan“, jatkoi tuntematon mies.

Pappi kumartui ja tahtoi syleillä vieraan miehen polvia.

„Älkää hukatko aikaa turhaan, joutukaa“.

„Rohkeanko kysyä, kutka te, meidän pelastajamme, olette!“

„Sitä teidän ei tule kysyä“.

Hevoset tuotiin paikalle, tavarat koottiin, ja kun haavoitetut olivat nostetut hevosen selkään, lähdettiin matkalle.

Ennenkuin pappi astui hevosen selkään, lähestyi hän vielä kerran noita vieraita miehiä ja sanoi:

„Sallikaa ainakin, että saan teille siunaukseni antaa“.

„Sitäkään emme tarvitse“, vastasi yksi heistä. „vaan

vastatkaa meille muutamiin kysymyksiin“.

„Kysykää“.

„Jäikö vielä kenkään luostarinkylään?“

„Ei ainoatakaan henkilöä“.

„Mikä siis heistä tuli?“

„Yksi osa pakeni Persiaan, toinen osa tapettiin ja kolmas osa vietiin vankeina pois“.

„Tunsitko tämän kylän vanhinta, nimeltä O?“

„Tunsin, olenhan minä täällä pappina“.

„Etkö voi minulle sanoa, kuinka hänen perheensä kävi?“

„Hän itse tapettiin, pojat eivät silloin olleet kotona, ja kurdilaiset veivät tyttäret mukaansa“.

Kuni salamanisku vaikuttivat nämät sanat kysyjään, vaan toinnuttuaan jatkoi hän:

„Etkö voi minulle sanoa, minnepäin kurdilaiset heidät veivät, tahi ainakin, mitä heimohaaraa ne kurdilaiset olivat, jotka tytöt veivät? Oi, kuin kiitollinen olisin siitä tiedosta!“

„Minne heidät vietiin, sitä en tiedä, mutta sen kyllä voin sinulle sanoa, et nämät kurdilaiset olivat Ihishakin heimohaaraa“.

„Hyvä on“, sanoi vieras, „nyt voitte ruveta matkal-

le“.

Pappi tovereineen, joita kaksi Saratin miestä seurasi, läksivät matkalle. Kirkkoon jäi kaksitoista miestä; he ottivat nyt peitteen pois kasvojensa edestä voidaksensa paremmin hengittää. Roihuava valkeanvalo lankesi Saratin kalmankeltaisille kasvoille. Hän istuutui maahan tulen ääreen; hänen toverinsa taas rupesivat paistamaan metsäsikaa keihästensä kärjissä. Msto katseli silmiään poiskääntymättä isäntänsä kasvoja, ikäänkuin hän tahtoisi lukea kaikki mitä tämän sydämissä asui.

Onneton Sarat oli kadottanut viimeisenkin toivon. Luostarin läheisyydestä oli hän toivonut löytävänsä sitä ihmistä, jonka kuva asui hänen sydämissään, mutta ilkeä kohtalo oli häneltä vienyt hänen armahuisensa.

Sarat katseli kauan luostarin pimeitä holveja. Hänen sydämissä haava rupesi uudestaan vuotamaan verta, sillä näitten paikkojen kanssa olivat hänen onnettomat muistonsa yhteydessä.

Täällä oli hän elänyt nuoruutensa kauniimmat vuodet, täällä oli hän vakavien munkkien suusta saanut ensimmäinen uskonopetuksensa, ja täällä läheisyy-

dessä oli kaunis neito herättänyt hänen rinnassaan ensimmäisen rakkauden. Ja tämä neito oli nyt kadonnut.

Saratin näin istuessa syviin mietteisiin vaipuneena olivat hänen toverinsa valmistaneet makuisan aterian, ja nyt otettiin tulelta rasvainen paisti ja viinituoppi rupesi käymään kädestä käteen.

Ei kenkään tahtonut Saratia hänen murheissaan häiritä, eikä häntä siis kutsuttu syömään. Mutta kun Dali-Baba nosti viinituopin ja kääntyen alttarin puoleen rupesi puhetta pitämään, heräsi Sarat mietteistään.

Dali-Baba puhui näin:

„Ah, isäni ja esi-isäni, tätä maljaa en tyhjennä teidän muistoksenne. Jos luostarien asemasta, joita olette niin suurella hommalla rakentaneet, olisitte linoituksia ja varustuksia rakentaneet ja kirkonastiain asemasta olisitte sota-aseita hankkineet, silloin ei olisi meidän maa niin onnettomaksi tullut. Kurdilaiset eivät olisi voineet sitä ryöstää, kuten nyt, he eivät olisi saaneet tappaakaan meidän lapsiamme eikä viedä naisiamme ja tyttäriämme vankeuteen. Näistä luostareista alkoi maamme onnettomuus. Ah, te vanhat

Armenian jumalat, ah, Anahid, Wahagu ja Haik, teidän muistoksenne pyhitän tämän maljan, pelastakaa meidät!“

Näillä sanoilla kevensi entinen pappi ja nykyinen kauhea rosvo sydäntänsä.

Heti tämän jälkeen nousi toinen rosvo, soimanimeltään Kidab Dalissi (liian viisas); hän oli ennen ollut koulunopettaja ja vasta hiljakkoin yhtynyt Saratin joukkoon.

„En teille, vanhat kirjat ja koulut, pyhitä minä tätä maljaa, sillä te ette ymmärtäneet antaa meille mitään tämän maailman tarvetta varten. Te tyrkytätte päihimme unettavia sanansaivarruksia, mutta todellisen elämän tarpeita ette meille selittäneet. Te teitte meistä elukoita, joissa kaikki elämä ja jokahinen parempi tunne on kuoletettu. Kun opetitte meitä kärsimään, kiristitte orjankahleemme vielä ahtaammiksi. Siunatut olkoot kirjailijat, jotka meille uutta henkeä tarjoovat, jotka meitä auttavat jälleen saamaan vanhaa voimaamme, jotka tutustavat meidät todellisen elämän vaatimuksiin!“

Niin puhui mies, jota sanottiin „liian viisaaksi“, jonka päätä kirjat olivat hämmentäneet ja joka nyt oli

uuteen eloon herännyt.

Sarat kuunteli puheita ja näytti, kuin olisivat ne hänen murheellisuutensa hetkeksi karkoittaneet.

Hän ajatteli onnetonta kansaansa. Mutta Msto sanoi:

„Älä vaivaa itseäsi, rakas Sarat! Msto tietää sata keinoa, millä voimme „häntä“ löytää, ja vaikka hän olisi meren pohjassa, löytää hänet Msto ja tuo hänet luoksesi“.

Sarat ei lausunut sanaakaan eikä huomannut, että hänen uskollinen palvelijansa äkkiä katosi kirkosta.

XI.

Heinäkuu läheni loppuaan. Bajasetin linna oli viimein langennut venäläisten käsiin. Suleiman-pashaa pakoitettiin peräytymään. Djalaleddin lähetti joukkonsa menemään, ja joka mies läksi runsaine saaliinensa kotiin. Koko vanha Bagrevandan maakunta ja historiassa tunnettu Wagarshakert olivat tyhjäksi ryöstetyt ja asukkaista tyhjät. Erivanin seutu oli täynnä maankulkijoita ja kerjäläisiä, ja vieläkin nousi savua poltetuista taloista.

Iltainen aika oli käsissä. Maillensa menevä aurinko kultasi mäkien kukkulat viimeisillä säteillään.

Mäkistä tietä kulki yksinäinen matkamies hyräillen surunsävyistä laulua.

Äkkiä kuului hänen takaansa ääni:

„Ken sinä olet, seis!“

Kulkija jätti laulunsa kesken, tarttui pyssyynsä, kääntyi taapäin ja vastasi ratsastajan huomattessaan:

„Onnellista matkaa!“

Lähemmälle tultuaan tervehti ratsastaja:

„Hyvää tietä! Minne sinä matkustat?“

„Olen Djoffor, Begin paimen. Karjamme on täällä läheisyydessä laitumella; tänään juoksi eräs oinas metsään, jota minä käyn etsimässä“.

Nyt kysyi hän omasta puolestaan ratsumieheltä:

„Ja minne sinä olet matkalla?“

„Sheikin leiriin; minä vien hänelle kirjeen“.

„Keneltä?“

„Suleiman pashalta. Karsin puolella ovat asiat huonolla kannalla. Pasha kutsui meidät ko’olle ja sanoi: „Joka tämän kirjeen kahden päivän kuluessa viepi sheikin käteen, saapi suuren palkinnon!“ Minä astuin esille, kumarsin ja sanoin: „Tallaa minut jalkojesi alle tomuksi, jollen tätä kirjettä perille toimita; arapialainen hevoseni lentää kuin nuoli“. Pasha taputti minua olalle ja sanoi: „Hyvä!“ ja antoi minulle kirjeen vietäväksi“.

„Missä sheikki siis nyt on?“

„Minulle on kerrottu, että hän on Kauli-Daran (verisolan) läheisyydessä“, vastasi ratsastaja. „Mutta, kuinka sinä et sitä tiedä?“

„Mistä paimen semmoisia asioita tietäisi? Näemme joka päivä sotamiehiä tulevan ja menevän, vaan mistä ja mihin, sitä emme tiedä“.

„Etköhän tahtois minulle tulta antaa?“ kysyi ratsastaja. „Minä kadotin tulirautani enkä ole koko päivään polttanut“.

„Mielelläni“, sanoi toinen, otti tulirautansa ja tau-lansa esille ja löi tulta.

Ratsastaja kumartui hänen puoleensa ja sytytti piippuaan. Tulta saatuaan ja kiitettyään läksi hän menemään. Hän ei vielä ollut kymmentä askelta ehtinyt, kun luoti vihisten lensi ilman läpi ja pudotti onnettoman miehen maahan. Säikähtynyt hevonen karkasi tien varrelle laahaten mukaansa satulasta riippuvaa miestä. Eläin seisahtui vasta silloin, kun satula putosi maahan.

Murhaaja juoksi paikalle, haki ja löysi tapetun miehen vaatteista pashan kirjeen, pani sitten satulan jälleen hevosen selkään, viskasi ruumiin ojaan, nousi rohkeasti hevosen selkään ja ratsasti Kauli-Daraan, missä sheikin leiri oli.

Sinne hän saapui hämärässä. Kirje oli tulloksi kokoon kääritty, kuten itämailla on tapana. Paimen otti sen taskustaan ja pisti sen käärypäähineeseensä, jotta se jo kaukaa näkyisi.

„Kuka siellä?“ huusi vartijamies.

„Sanansaattaja“, vastasi paimen ja ratsasti suoraan sheikin teltalle.

Tämä sanansaattaja ei ollut kenkään muu kuin tuttavamme Msto.

XII.

Vasta seuraavana päivänä, kun Sarat toveriensa kanssa teki lähtöä luostarista, huomasi hän että Msto oli kadonnut. Hänen seuralaisensa arvelivat, että Msto oli ruvennut pettäjäksi — hän oli kavala ja konna, jonka puolelta ainoastaan paha oli pelättävä.

„Minun mielestäni ei ole Msto epäiltävä“, arveli Sarat.

Mutta Msto ei palannut; vasta kolmen päivän kulltua ilmestyi hän jälleen.

„Minä olen hänet löytänyt“, huusi hän riemuisaan ja syleili Saratia.

„Kenen sinä löysit?“ kysyi Sarat surullisesti.

„Asslin, saman Asslin, jota sinä rakastat“.

Tämän kuullessaan kävi Sarat ihan mielettömäksi ilosta.

Msto kertoi hänelle nyt kohtauksen sanansaattajan kanssa, kuinka hän tämän tappoi ja kuinka hän kävi sheikin leirissä, missä hän löysi Asslin vangiksi otettujen tyttöjen joukossa.

„Tiedätkö varmaan, että hän on sheikin leirissä?“

kysyi Sarat värisevällä äänellä.

„Epäilemättä! En ainoastaan nähnyt häntä omin silmin, vaan puhelinkin hänen kanssansa“, vastasi Msto iloisena.

„Tunsiko hän sinua?“

„Hän tahtoi juosta minun luokseni, mutta minä annoin hänelle viittauksen, jonka hän huomasi ja jäi paikalleen“.

„Mitenkä siis tapasit häntä?“

Msto kertoi: hän oli sheikille antanut kirjeen ja häneltä saanut käskyn odottaa seuraavaan päivään, sillä hän tahtoi kurdilaistensa kanssa neuvotella. Sitte hän käski Mstolle leirissä antaa vuodetta ja ruokaa. Siellä tapasi hän vanhan tuttavan, joka hänkin oli jesiidien heimohaaraa ja joka piippuunpistäjänä on sheikin palveluksessa. Tämä kohteli Mstoa heimolaisena ja uskolaisena ystävällisesti, antoi hänelle syötävää ja juotavaa ja näytti hänelle viimein vangitkin, joitten joukossa Msto huomasi Asslinkin. Senjälkeen ilmoitti Msto ystävälleen minkä tähden hän oli tullut sheikin leiriin: hän oli tullut nuoren isäntänsä morsianta etsimään ja tahtoi hänet vapauttaa. Hänen heimolaisensa oli luvannut häntä auttaa. Hän lupasi itse

salassa viedä tytön leiristä ja toimittaa hänet sen hal-
tuun, jonka Msto oli sanonut isännäkseen.

Sarat kuunteli Mston kertomusta syvästi liikutet-
tuna eikä tahtonut uskoa omia korviaan.

„Voitko varmaan luottaa siihen, että heimolaisesi
pysyy sanassaan?“ kysyi hän viimein.

„Jesiidiläinen ei pian anna sanaansa, mutta jos
hän sen kerran on antanut, pitää hän sitä pyhänä“,
vastasi Msto ylpeänä; sitte lisäsi hän, että hän tiesi
heimolaisensa yhden salaisuuden, ja tämä oli hänelle
takeena, että hän saattoi häneen luottaa.

„Heimolaiseni veli“, jatkoi Msto, „tapettiin monta
vuotta sitte sheikin käskystä, ja nyt tahtoo hän vel-
jensä tapon sheikille kostaa. Sheikki ei tiedä, että hän
on tapetun miehen veli ja uskonsa puolesta jesiidiläi-
nen“.

„Siis voipi häneen luottaa“, sanoi Sarat levollise-
na; „mutta onnistuneeko hänen toimittaa tyttö pois
leiristä?“

„Assli lähtee miehen puvussa yksin pois. Msto ei
ole tyhmä poika, hän tiesi, mikä oli tarpeen. Meidän
pitää tänään odottaman häntä päärynäpuun alla; jo-
ka on laaksossa leirin läheisyydessä. Assli tulee sinne

ja yhtyy meihin“.

„Kuinka suuri oli vankien luku?“ kysyi Sarat vähän mietittyänsä.

„Sheikki on valinnut itselleen sata vaimoa ja tyttöä“.

„Onko muillakin kurdilaisilla vankeja?“

„Ei liene ainoatakaan, jolla ei olisi muutamia vankeja. Ushinin juutalaiset ostavat niitä paljon myydäkseen heitä jälleen armenialaisille. Hinnat ovat huohtavat. Yhdellä medjidillä (5 markalla) saat kauniin tytön“.

Saratin katse, joka jo oli tullut iloisemmaksi, muuttui jälleen synkäksi.

Puhelu Mston kanssa oli tapahtunut kahden kesken, sillä he olivat poistuneet muista vähän matkan päähän. Nyt lähestyi Sarat taas toveriansa, kertoi heille, mitä hän oli kuullut ja ilmoitti aikovansa lähteä Djalaleddinin leiriin.

„Me emme jätä sinua, me tulemme sinun kanssasi“, huusivat kaikki hänen toverinsa yhtä ääntä.

XIII.

Kauli-Dara eli verisola ansaitsi täydellisesti tämän nimen. Tässä rosvoloukossa tapahtui arvaamattoman paljon hirvittäviä väkivallan tekoja. Yhtä vähän yksinäiset matkustajat kuin kokonaiset matkaseurueetkaan uskalsivat tähän solaan tunkea; se oli ainoastaan rosvojen pakopaikkana ja hyökkäyskohana.

Tämän laakson läheisyyteen oli nyt Bajasetin linnan kukistumisen jälkeen sheikki pystyttänyt leirinsä. Sen laakson läpi juoksee yksi Tigris-virtaan laskeutuvista vuolaista sivujoista, jota kansa sanoo Ngeliksi ja joka on rajana Ashkalan ja Djalamerikin maakuntien välillä.

Joen korkealla rannalla oli tänä iltana nähtävänä satoja leiritulia, joitten ympärillä kurdilaiset istuivat sota-asuissa. Yksi heistä kertoi jutelmia, toiset polttivat, lauloivat, nauroivat, hoitivat tulella olevia kattiloita tahi paistoivat lihaa keihästen kärjissä. Kaikkialla vallitsi hurja ilo. Sheikin telтта oli kirkkaasti valaistu.

Jonkun matkan päässä leiristä ahtaassa laaksossa, joka oli leirin ja Kauli-Daran välillä, soi rummun pärinää ja kurdilaista soitantoa, joka suoritti tunnettua laulua.

Nyt ratsasti pieni joukko ratsumiehiä ohitse.

„Tuolla jotain tehdään“, kuiskasi yksi ratsastajista.

„Niin minäkin arvaan“, vastasi toinen.

„Koettakaamme ratsastaa likemmälle!“

„Niin, siten saamme nähdä“.

Ratsastajat ohjasivat hevosensa sille puolelle, missä soitettiin. Mutta tie, jota myöten he kulkivat, oli niin kapea ja korkeain sekä terävähavuisten pensasten kattama, että hevoset eivät päässeet eteenpäin. Ratsumiehet sentähden astuivat hevosen selästä, yksi heistä jäi hevosten luo vahtimaan, ja muut pyrkivät jalkaisin eteenpäin.

Pian saapuivat he matalalle kunnaalle, josta heillä oli omituinen näkö edessään. Rumpujen päristessä ja torvien kaikuessa tanssi joukko naisia ihan paljaina piiritanssia, jota kurdilaiset sanovat „quandiksi“. Naiset pitivät toisiaan käsistä. Keskellä tätä piiriä, korkeain patsain päissä, paloi petroleumiin kastettuja riepuja, ja nämä lyhdyt valaisivat kauhealla valollaan

naisten kalpeita kasvoja. Näitten tulten ympärillä istuivat miehet katselemassa pirullisella mielihyvällä tanssia.

Ei ollut vaikeata huomata, että nämät onnettomat eivät omasta tahdostaan tuolla alastomina tanssineet. He olivat häpeän ja tuskan tähden melkein järjiltään, heidän silmänsä paloivat kauheasti ja katseesta loisti hurja viha. Monen viimeinen voima loppui häpeään ja epätoivoon ja he lankesivat kuten kuolleet maahan. Onnetonten vaimojen ja tyttöjen tuska, joka jokaisessa ihmisellisessä rinnassa olisi herättänyt mitä syvintä sääliä, kiihoitti vain näitten pyövelien riemua ja herätti heissä lihallisia, elukkamaisia himoja.

Tuota helvetin tanssia jatkettiin yhäti; piirissä istuvat miehet lauloivat ja ilmaisivat iloansa hurjilla huudoilla. Aika ajoin viskasi joku heistä liinansa johonkuhun naiseen, joka häntä miellytti, ja vei hänet sitten heti tanssijain piiristä pois.

Tätä pirullista huvia, johon soihtujen liekit heittivät epävarmaa valoa, katseli kauhulla tuo pieni joukko likeiseltä kummulta.

„Hyökkäämme heidän kimppuunsa“, ehdotti Sa-

rat.

„Noita kirottuja koiria on liian paljon“, vastasi Dali-Baba.

„Se ei vaikuta mitään. Joskin siihen kuolisimme, kuolemme ainakin kauniin kuoleman“, arveli Sarat.

„Mutta sillä tavalla menetät Asslin, jonka vuoksi olet tänne tullut“, vastasi Dali-Baba.

„Jokainen noista onnettomista naisista on yhtä sääliittävä kuin Asslinkin“.

Kunnollinen nuorukainen unhotti tällä hetkellä kokonaan oman rakkautensa ja ajatteli ainoastaan sitä kauheata häpeätä, jonka alaiseksi nuot onnettomat olivat joutuneet.

„Minunkin puolestani hyökkäämme siis heidän kimppuunsa; mutta ensiksi kaadamme nuot soihdut maahan“, sanoi Dali-Baba rohkeasti — „siten käy asia helpommin“.

„Onneksemme on taivas pilvessä ja kuu piilee pilvien takana“, lisäsi yksi miehistä.

„Ahdistakaa heitä likeltä ja tapelkaa miekalla“, käski Sarat, „sillä pyssynlaukaukset saattaisivat liikelle koko leirin, joka ei ole kaukana täältä“.

Kurdilaiset olivat samoin ilman pyssyjä; heillä oli

ainoastaan miekat ja väkipuukot aseina.

Msto seisoj tuossa miesten joukossa kuuntelemassa. Hän taisteli itsensä kanssa; mielellään olisi hän nyt, kun vaara uhkasi, jäänyt Saratin luo, vaan hän ajatteli Assliakin, jonka hän tahtoi pelastaa ja sitä varten läksi hän nyt salaa pois joukostaan ja meni sheikin leiriin.

Tuskin oli hän ehtinyt poistua, kun Sarat miehensä kurjasti hyökkäsivät kurdilaisten kimppuun. Tulisoihdut viskattiin maahan ja samassa silmänräpäyksessä vallitsi pilkko pimeys laaksossa.

Taistelu kesti kauan. Pimeyden ja hämmästyksen tähden syntyi kauhea häiriö; ei tehty väliä vihollisen ja ystävän välillä, niin että kurdilaiset pistivät omiansa kuolijaiksi. Hurja, tuskainen huuto yhtyi aseitten kalskeeseen. Kuolleet ja haavoitetut jäivät lämpimään vereensä jalkojen alle.

Kuu esiintyi pilvien takaa.

Tuskin olivat naiset huomanneet, että hyökkäys oli tehty heidän pelastamiseksi, ennenkuin hekin verenhimoisina kuolemanenkeleinä kurdilaisiin hyökäten sekaantuivat tappelun hälinään.

Samat vaimot ja tytöt, jotka muutamia minuut-

tia sitte pyöveliensä pakottamina olivat paljaina tanssineet kauheata häpeätanssia, muuttuivat vapautusta ilmoittavia ääniä kuullessaan heti paikalla julmiksi murhaajiksi, jotka petojen vimmallä hyökkäsivät räökkääjiinsä. He tempasivat kuolleitten ja haavoitettujen käsistä sota-aseet ja tappoivat kurdilaisia kuten kärpäsiä.

XIV.

Jälleen peittyi kuu pilvien verhoon, ja kauhea näyttämö verisessä laaksossa häipyi öiseen pimeyteen — — —.

Wanin järven läntisellä rannalla, Sipanin mäen juurella, erään puron vieressä olevalla ruohoisella tasangolla seisoj joukko paimenteltoja. Niitten kurjasta ulkonäöstä päättäen ne eivät olleet minkään varallisemman kurdilaisheimon omia.

Ne olivat jesiidiläisten teltat, jota heimoa sorrettiin melkein yhtä paljon kuin armenialaisia; nämät paimentolaiset olivat sodan hirmuista tähän yksinäiseen paikkaan paenneet pelastaaksensa henkeänsä ja vähälukuisia karjalaumojaan.

Viikkokausi oli kulunut Kauli-Daran solassa taistelusta tappelusta.

Eräässä sikäläisessä majassa lepäsi köyhällä vuoteella nuori mies kalmankalpeana, silmät kovasti kuopallansa. Hän hengitti raskaasti ja hänen voimansa olivat niin lopussa, ettei hän jaksanut kääntyä toiselle kyljelleen. Tämä mies oli pahoin haavoitettu Sa-

rat. Hänen päänsä puolella istui suruun vaipuneena, silmät itkeytyneinä nuori neito. Tämä oli Assli, jonka Msto tuona kauheana tappelu-yönä onnellisesti oli vienyt pois sheikin leiristä.

Kummallakin puolella vuodetta istuivat, kuni suo-
jelusenkeleitä, Saratin molemmat sisaret itkemässä. Yhdessä teltan nurkassa istui surullisena Saratin pieni veli silmät käden peittäminä.

Msto ei ollut teltassa; hän istui oven vieressä ulkopuolella telttaa, sydän täynnänsä murhetta ja tuskaa ystävänsä ja isäntänsä lähenevän kuoleman johdosta, sillä aikaa kuin hänen nuori, kaunis vaimonsa as-
karoitsi teltassa ja teltan ympärillä.

Haavoitettu Sarat oli kuolemaisillaan.

Ainoastaan kolme hänen joukkolaisistaan oli jäänyt Kauli-Daran kahakasta eloon, ja nämät kolmekin olivat kaikki vaarallisesti haavoitettuina. Kaikki muut olivat kaatuneet. Samoin olivat tuossa verisessä ottelussa suuri luku tappelun osallisia naisiakin saanut surmansa.

Haavoitettu leijona avasi viimeisen kerran silmänsä ja katseli Asslia ja molempia sisariaan; sitte ummisti hän silmänsä ja vaipui ijankaikkiseen

uneen.

„Sinä kuolet minun teltassani, sinä urhoollinen mies, ja jätät siis minulle velvollisuudeksi kostaa kuolemasi. Msto vannoo tahtovansa täyttää tämän pyhän velvollisuuden!“ huudahti jesiidiläinen kumartaen kuolleen yli ja häntä suudellen.
